

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“QARABAĞIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRİNƏ YERLİ VƏ
XARİCİ INVESTİSİYALARIN CƏLB EDİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ”**
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Şamxal Zeynalov Asif

BAKİ - 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos.Əhmədov Fariz Saleh oğlu

imza
“ ____ ” _____ **22** ____ -ci il

“QARABAĞIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRİNƏ YERLİ VƏ
XARİCİ INVESTİSİYALARIN CƏLB EDİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060401-Dünya İqtisadiyyatı

İxtisaslaşma: Beynəlxalq Ticarət

Qrup: 836

Magistrant:

Şamxal Zeynalov Asif

imza

Elmi rəhbər:

i.e.d.,prof.Şəkərəliyev Arif Şəkərəli
oğlu

imza

Proqram rəhbəri:

i.ü.f.d., dos. Nəcəfova Kəmalə Akif qızı

imza

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Kəlbəliyev Yaşar Atakişi
oğlu

imza

BAKİ - 2022

Elm Andı

Mən, Zeynalov Şamxal Asif oğlu and içirəm ki, “Qarabağın işğaldan azad olunmuş ərazilərinə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi problemləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normaları və istinad qaydalarına tamamilə riayət edərək və istifadə etdiyim mənbələrin hamısını ədəbiyyat siyahısında əks etdirərək yazmışam.

“QARABAĞIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRİNƏ YERLİ VƏ XARİCİ İNVESTİSİYALARIN CƏLB EDİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ”

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktuallığı: Dövlət iqtisadiyyatının inkişafının ilkin şərti investisiya fəallığının sabit yüksəlişi və yüksək investisiya fəallığıdır. İnteraksiyalar ölkənin iqtisadi potensialının qorunub saxlanılmasında və artırılması zamanı vacib rol oynayır.

Tədqiqatın məqsədi: Qarabağın İAEƏ-də iqtisadiyyatın strukturunun yenidən qurulmasının real əsası kimi Qarabağa xarici investisiyaların stimullaşdırılması, cəlb edilməsi və istifadə edilməsinin səmərəli mexanizminin işlənilməsinin bir sıra əsas nəzəri və metodoloji məsələlərini həll etməkdən ibarətdir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Bu tədqiqat prosesində üsullardan müqayisəli və iqtisadi təhlil metodu, statistik metod və qrafik təsvirlər metodlarından istifadə olunmuşdur. Tədqiqat sisteməlik yanaşmaya və ümumi elmi metodlardan istifadəyə əsaslanır.

Tədqiqatın informasiya bazası: Yerli və xarici alim və mütəxəssislərin investisiya siyasətinin işlənilməsinin hazırlanması və xarici investisiyaların milli iqtisadiyyata cəlb edilməsinə dair əsərləri təşkil etmişdir. Keçid iqtisadiyyatı şəraitində investisiya fəallığının artırılması, o cümlədən xarici investisiyaların stimullaşdırılması məsələləri bir sıra rus, azərbaycanlı və xarici iqtisadçıların əsərlərində kifayət qədər dolğun şəkildə öz əksini tapmışdır.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Qarabağın İAEƏ-nə xarici investisiyaların təhlili ilə bağlı məlumat çatışmamazlığı müşahidə olunur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Toplanmış material xarici investisiyalar və makroiqtisadi sabitləşmə məsələləri üzrə məşğul olan yerli tədqiqatçılar, eləcə də Azərbaycan Respublikasının real investisiya mühitinin analitikləri üçün böyük maraq doğura bilər.

Nəticələrin istifadə olunma biləcəyi sahələr: Əldə edilmiş nəticələr və Qarabağın İAEƏ-də həm orta, həm də uzunmüddətli perspektiv zamanı iqtisadi və sosial inkişafı strategiyasının, o cümlədən dövlət investisiya proqramlarının və normativ-hüquqi sənədlərin işlənilməsinin hazırlanmasında istifadə olunma bilər.

Açar sözlər: Qarabağ, azad olunmuş ərazilər, xarici investisiya, investisiya mühiti.

“ASSESSMENT OF AZERBAIJAN'S POSITION IN THE WORLD ECONOMY”

SUMMARY

The actuality of the subject: The initial conditional investment activity of the development of the state economy is a stable advantage and high investment activity. Investments play an important role in preserving and enhancing the country's economic potential.

Purpose and tasks of the research: The real basis for the reconstruction of the structure of the economy in the liberated territories of Karabakh is to solve a number of basic theoretical and methodological issues on the development of an effective mechanism for stimulating, attracting and using foreign investments in Karabakh.

Used research methods: The methods of comparative and economic analysis methods, statistical methods and graphic illustrations were used in this research process. The study is based on systematic approach and general scientific methods.

The information base of the research: The development of the investment policy of local and foreign scientists and specialists and organized works on the involvement of foreign investment in the national economy. Increased investment activity in the developing and transition economy, including incentives, including the involvement of foreign investment, is reflected in the works of a number of Russian, Azerbaijani and foreign economists.

Restrictions of research: There is a lack of information on the analysis of foreign investment in the territories of Karabakh liberated areas.

The novelty and practical results of investigation: The collected material can be of great interest for local researchers engaged in foreign investment and macroeconomic stabilization, as well as analysts of the real investment climate of the Republic of Azerbaijan.

Scientific-practical significance of results: The results obtained and the economic and social development strategy in the average and long-term in the low-term and long-term in the liberated territories of Karabakh can be used in the development of state investment programs and normative-legal documents.

Keywords: Karabakh, liberated territories, foreign investment, investment climate.

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
AR	Azərbaycan Respublikası
ARDNF	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
BVF	Beynəlxalq Valyuta Fondu
ÇXR	Çin Xalq Respublikası
ÇİZ	Çin xüsusi iqtisadi zonaları
DÖT	Dövlət-Özəl Tərəfdaşlığı
DTT	Dünya Ticarət Təşkilatı
DTT	Dünya Ticarət Təşkilatı
ETTKİ	Elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işləri
Xİ	Xarici İnvestisiyalar
İAEƏ	İşğaldan Azad Edilmiş Ərazilər
İEÖ	İnkişaf Etmiş Ölkələr
MDB	Müstəqil Dövlətlər Birliyi
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	7
--------------------	----------

I FƏSİL. XARİCİ İNVESTİSİYALARIN CƏLB OLUNMASININ NƏZƏRİ ƏSASLARI.....	11
1.1. İnvestisiyaların iqtisadiyyatda rolu	11
1.2. İnvestisiya fəaliyyətini xarakterizədən göstəricilər və ona təsir edən amillər	19
1.3. İqtisadiyyatda investisiya fəallığının artırılmasında dövlətin rolu: nəzəri yanaşmalar və xarici təcrübə	23
II FƏSİL. QARABAĞIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRİNƏ YERLİ VƏ XARİCİ İNVESTİSİYALARIN CƏLB EDİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ VƏ MÖVCUD VƏZİYYƏTİ.....	28
2.1. Qarabağın işğaldan azad olunmuş ərazilərində investisiya mühitinin formalaşması və xarici investisiyaların cəlb edilməsi xüsusiyyətləri	28
2.2. Qarabağın işğaldan azad olunmuş ərazilərində investisiya bazarının inkişafı problemləri.....	34
2.3. Xarici ölkələrin xarici investisiyalar cəlb etmək təcrübəsi	37
III FƏSİL. QARABAĞIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRİNƏ YERLİ VƏ XARİCİ İNVESTİSİYALARIN CƏLB EDİLMƏSİ HƏLLİ YOLLARI.....	50
3.1. Qarabağın işğaldan azad olunmuş ərazilərində xarici investisiyaların formalaşması tendensiyaları və problemləri.....	50
3.2. Qarabağın işğaldan azad olunmuş ərazilərində yerli investisiyalar zamanı yaranan problemlər və həlli yolları.....	54
3.3. Azərbaycanda xarici investisiyaların cəlb edilməsi perspektivləri.....	58
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	66
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	68
Cədvəllərin siyahısı.....	72
Sxemlərin siyahısı.....	73
Qrafiklərin siyahısı.....	72

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Dövlət iqtisadiyyatının inkişafının ilkin şərti investisiya fəallığının sabit yüksəlişi və yüksək investisiya fəallığıdır. İnvestisiyalar ölkənin

iqtisadi potensialının qorunub saxlanılmasında və artırılmasındavacib rolu vardır. Bu da öz növbəsində müəssisələrin fəaliyyətinə faydalı təsir göstərir, ÜDM artmasına səbəb olur, ölkənin xarici bazarda fəallığını artırır.

Dayanıqlı iqtisadi artım üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına yönəlmiş genişmiqyaslı siyasi, iqtisadi və sosial transformasiyaların həyata keçirilməsi prosesində əsas yer məhz investisiya fəaliyyətidir. İqtisadi islahatların mahiyyəti baxımından investisiya fəallığının artırılması və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması problemi əsas məsələlərdən biridir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H.Əliyev investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi zərurətini nəzərə alaraq təkcə investisiya fəaliyyətinin deyil, həm də hüquqi və iqtisadi prinsiplərə uyğun gələn “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” və “Xarici investisiyaların qorunması haqqında” qanunları təsdiq etmişdir. Deməli, xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatında xüsusi çəkisinin artırılması hələ də Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyasının zəruri tərkib hissəsidir.

Qarabağın İAEƏ-nəinvestisiya cəlb edilməsinin aktual problemləri və onların həlli yolları araşdırılır və müharibədən sonra Qarabağ ərazisində yenidənqurma işlərinin artırılması üçün potensial imkanları və perspektivlər təhlil olunmuşdur. Qarabağ ərazisinin investisiya cəlb edilməsi təbii və iqtisadi potensial kontekstində əsaslandırılmışdır.

Tədqiqatın aktuallığı Qarabağ ərazisinə kapital qoyuluşlarının cəlb edilməsinin forma və şərtlərinin aydınlaşdırılmasından, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətlərinin müəyyən edilməsindən, habelə investisiya prosesinə mane olan amillərin müəyyən edilməsindən ibarətdir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Son illərdə xarici və yerli iqtisad elmində YXI-dən istifadəyə dair ümumi yanaşmaların, prinsiplərin və tendensiyaların, o cümlədən ölkənin regionları səviyyəsində təhlili ilə bağlı xeyli ciddi tədqiqatlar aparılmışdır.Qaraba ərazisinə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsində müəyyən maneələr yaradır və ölkə iqtisadiyyatına xarici kapitalın cəlb edilməsi strategiyasının korreksiyası çərçivəsində bu maneələrin aradan qaldırılması zərurəti dissertasiya tədqiqatının aktuallığını vurğulayır.

Dünya iqtisadi əlaqələrinin və integrasiya proseslərinin inkişafı və s. onlarda xarici investisiyanın müxtəlif formalarının rolu, xarici investisiyaların tənzimlənməsi, yerli və xarici iqtisadçıların A.Ş. Şəkərəliyev, Z.A. Şəkərəliyeva, F.M. İbrahimov, V.Z. Zeynalov, T.S. Vəliyeva, C. Klark, V. Boqçov, V.V. Kulikova, A. Ş. Axmedueva, A.G. Qranberq, S.I. Dolqov, V.G. İqnatov, V.I. İşayeva, D.S. Lvov, V.N. Ovçinnikova, N. Y. Petrakova, S.S. Şatalin, V.N. Şenaeva, V.G. Əliyeva, Y.G. Buçayeva, R.G. Somoeva, A.A. Çuxno və başqalarının əsərlərində qeyd edilmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın məqsədi Qarabağın İAEƏ-də iqtisadiyyatın strukturunun yenidən qurulmasının real əsası kimi Qarabağa xarici investisiyaların stimullaşdırılması, cəlb edilməsi və istifadə edilməsinin səmərəli mexanizminin işlənilib hazırlanmasının bir sıra əsas nəzəri və metodoloji məsələlərini həll etməkdən ibarətdir.

Qarşıya qoyulmuş məqsədə uyğun olaraq işdə aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilmiş və həll edilmişdir:

- Qarabağın İAEƏ-də xüsusilə investisiya mühitinin formalaşdırılması, yerli və xarici firmaların investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması sahəsində aparılan iqtisadi islahatların əsas nəticələrinin təhlili;

- xarici investisiyaların cəlb edilməsi və istifadəsi üzrə yerli və xarici təcrübənin təhlili və ümumiləşdirilməsi;

- xarici investisiyaların Qarabağın İAEƏ-də rolunun və yerinin müəyyən edilməsi;

- Qarabağın İAEƏ-də xarici investisiyalardan istifadə mexanizminin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması üzrə tövsiyələrin işlənilib hazırlanması və əsaslandırılması;

- Yerli və xarici investisiyaların dinamikasının və strukturunun xüsusiyyətlərini və onların Qarabağ ərazisinin sosial-iqtisadi inkişafı üçün əhəmiyyətini göstərmək və xarici investorların cəlb edilməsində iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin spesifik ehtiyaclarını qiymətləndirmək;

- Qarabağın İAEƏ-nə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi üzrə yaranan problemlər və onların həllinin araşdırılması.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Predmeti xarici sərmayədarlar arasında iqtisadi əlaqələr və Qarabağın İAEƏ xarici kapitalın cəlb edilməsi ilə bağlı məsələlərdir. Dissertasiya işinin obyektı Qarabağın sosial-iqtisadi problemlərinin həlli üçün xarici investisiyalardan səmərəli istifadə edilməsi və xarici investisiyaların cəlb edilməsinin forma və üsullarının təkmilləşdirilməsi məsələlərdir.

Tədqiqat metodları: Bu tədqiqat prosesində üsullardan müqayisəli və iqtisadi təhlil metodu, statistik metod və qrafik təsvirlər metodlarından istifadə olunmuşdur. Tədqiqat sistemətiq yanaşmaya və ümumi elmi metodlardan istifadəyə əsaslanır.

Tədqiqatın informasiya bazası: Yerli və xarici alim və mütəxəssislərin investisiya siyasətinin işlənilib hazırlanması və xarici investisiyaların milli iqtisadiyyata cəlb edilməsinə dair əsərləri təşkil etmişdir.

İnkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatı şəraitində investisiya fəallığının artırılması, o cümlədən xarici investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması məsələləri bir sıra rus, azərbaycanlı və xarici iqtisadçıların əsərlərində kifayət qədər dolğun şəkildə öz əksini tapmışdır.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Qarabağın İAEƏ-nə xarici investisiyaların təhlili ilə bağlı məlumat çatışmamazlığı müşahidə olunur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqatın elmi yeniliyini əks etdirən əsas nəticələrinə aşağıdakılardır:

- Qarabağın İAEƏ-də xarici investisiyaların cəlb edilməsinin əsas inkişaf tendensiyalarını müəyyən etmiş və onun artımının müsbət və mənfi amillərini müəyyən etmişdir;

- Struktur deformasiyaların aradan qaldırılması və daxili iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsi məqsədilə həm daxili, həm də Xİ cəlb edilməsi üçün işlənilib hazırlanmış və əsaslandırılmış prioritet istiqamətlər;

- Kapital qoyuluşlarının cəlb edilməsinin forma və şərtlərinin aydınlaşdırılmasından, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətlərinin

müəyyən edilməsindən, habelə investisiya prosesinə mane olan amillərin müəyyən edilməsindən ibarətdir.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, əldə edilmiş nəticələr və Qarabağın İAEƏ-də orta və uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi və sosial inkişafı strategiyasının, o cümlədən dövlət investisiya proqramlarının və normativ-hüquqi sənədlərin işlənilib hazırlanmasında istifadə oluna bilər. Toplanmış material xarici investisiyalar və makroiqtisadi sabitləşmə məsələləri ilə məşğul olan yerli tədqiqatçılar, eləcə də AR real investisiya mühitinin analitikləri üçün böyük maraq doğura bilər.

I FƏSİL. XARİCİ İNVESTİSİYALARIN CƏLB OLUNMASININ NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. İntestisiyaların iqtisadiyyatda rolu

Müasir bazar iqtisadiyyatında investisiya böyük rol oynayır. İstehsal ehtiyatlarının bərpası və artırılması, iqtisadi artım templərinin təmin edilməsi

problemində əsas yer investisiyalara verilir. Bazar şəraitində iqtisadiyyata sərmayə qoyuluşu dedikdə, qazanc məqsədi ilə maddi ehtiyatların müəyyən bir sahəyə töhfəsi başa düşülür. Makroiqtisadiyyatda bu, istifadə olunmamış istehsal vasitələrinin (istehsal və ya əsas investisiyalar) maya dəyərini, tikintiyə investisiyanı və əmtəə ehtiyatlarının artımını özündə əks etdirən ümumi xərclərin payıdır.

Beləliklə, investisiya ÜDM müəyyən vaxtda istifadə olunmayan və iqtisadiyyata investisiyaların artımını təmin edən payıdır. İstehsal nəzəriyyəsində və ümumən mikroiqtisadiyyatda investisiya yeni kapitalın yaradılması prosesidir.

İnvestisiya anlayışının geniş şərhini İ.A.Blank təklif etmişdir, o hesab edirdi ki, investisiya hər hansı kapitalın sonrakı artımı üçün qoyuluşu və kapitalın artması yalnız təkrar istehsal prosesində mümkündür (Susan F. 2007: p.98).

İqtisadi ədəbiyyatda “investisiya” anlayışı XVIII əsrin ikinci yarısında, Böyük Britaniyada sənaye inqilabının başlanması ilə ortaya çıxdı. Klassik məktəbin məşhur nümayəndələri A.Smit, D.Rikkardo investisiyalara böyük diqqət yetirmişlər. A.Smit özünün məşhur əsərində “Xalqların sərvətinin mahiyyəti və səbəbləri haqqında” araşdırmada iqtisadi inkişafdan danışır və əsas amil kimi investisiya ilə bağlı olan kapitalın yığılmasını ayırır.

“İnvestisiya” anlayışı məzmunca kapital anlayışına oxşardır. A. Smitin qeyd etdiyi kimi, kapital insanın gəlir əldə etməyi gözlədiyi əmlakının bir hissəsidir. D.Rikkardo qeyd etmişdir ki, kapital yığılması iqtisadi inkişafda mühüm rol oynayır. D.Rikkardo kapitalı müəyyən müddət ərzində istifadə olunan istehsal vasitələri kimi başa düşürdü. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sərmayə kapitalı toplamaq üçün bir üsul kimi görünür. Klassik iqtisadi məktəbin nümayəndələri investisiyanı fərdi kapitalın təkrar istehsalı prosesi kimi təhlil edirdilər (Вершинина А.А. 2011: с.25).

Yığım nəzəriyyəsinin inkişafında fərdi kapitalın təkrar istehsalının təhlilindən ictimai kapitalın təkrar istehsalına keçən K.Marksın tədqiqatları mühüm rol oynamışdır. Mikrosəviyyəli təhlildən makroiqtisadi təhlilə keçməyə ilk cəhd edən K.Marks olmuşdur. Kapitalın öz-özünə artan dəyər olduğunu müdafiə edən K. Marksın məşhur “Kapital” əsərinin nəşrindən sonra sözün daha geniş mənasında

kapital konkret obyektə qoyulan dəyər kimi başa düşülməyə başladı (Орлова Е.Р. 2005: с.73).

İqtisadiyyatda dinamik modellərin əsasını investisiyalar, statik modellər üçün isə kapital təşkil edir. Yeni kapital yaratmaq və ya mövcud kapitalı bərpa etmək üçün hər hansı bir xərc investisiyadır.

İnvestisiya nəzəriyyəsi C.M.Keynsin əsərlərində daha da inkişaf etdirilmişdir. O, sosial məhsulun, məcmu tələbin mühüm tərkib hissəsi, makroiqtisadi siyasətin aləti kimi investisiyanın xüsusi rolunu ətraflı təsvir etmişdir. O, insanların istehlaka, qənaətə, likvidliyə və investisiyaya meyllərinin qarşılıqlı təsirinin mürəkkəb mexanizmini göstərdi, əmtəə, pul və əmək bazarında dəyişiklikləri təmin etdi (Фархутдинов И.З. 2005: с.74).

C.M.Keyns əsas makroiqtisadi göstəricilər - milli gəlir, pul kütləsi, əmək haqqı, mənfəət, kapital faizləri arasındakı əlaqəni nəzərdən keçirmişdir. J.M.Keyns investisiya multiplikatorunun hərəkətini, investisiyaların artımının ümumi milli məhsulun dinamikasına təsir etdiyi multiplikator effektidir.

J.M.Keyns investisiyanın bir sıra müxtəlif təriflərini verdi. Beləliklə, Keynsə görə investisiya bu dövrün istehsal fəaliyyəti nəticəsində investisiya mülkiyyətinin dəyərinin cari artımıdır. Eyni zamanda o, investisiyanı cari dövr üçün istehlak üçün istehsal olunmayan mənfəətin payı kimi müəyyən etmişdir. Bundan əlavə, Keyns üçün investisiya - sabit, dövriyyədə olan və ya kapital mülkiyyətinin dəyərindəki hər hansı artımdır.

Tədqiqatçılar Harrod və Domar sərmayəni iqtisadi artımın tərkib hissəsi kimi araşdırdılar və onu dinamik modellərdə nəzərdən keçirdilər. İnvestisiya nəzəriyyəsinin sonrakı inkişafı P. Samuelson, J. Clark, G. Hubler və başqalarının əsərlərində öz əksini tapmışdır, burada multiplikator effektinin ikitərəfli təsiri aşkar edilmişdir. Sübut edilmişdir ki, investisiyaların cüzi də olsa azalması halında milli gəlirdə kəskin və dəfələrlə azalma baş verə bilər.

İnvestisiyaların bir çox fərqli tərifləri var. Xüsusilə amerikalı iqtisadçılar S.Fisher, R. Dornbusch, R. Schmalenzi investisiyaları maşın istehsalı üçün yeni güclərin yaradılmasına, mənzillərin, sənaye və kənd təsərrüfatı tikintisinin

maliyyələşdirilməsinə, eləcə də inventarların alınmasına çəkilən xərclər hesab edirlər.

İnvestisiyaların ən vacib və əsas xüsusiyyətləri bunlardır (Вершинина А.А. 2011: с.86):

- ümumi iqtisadi mənfəətlə həmişə üst-üstə düşməyən öz məqsədləri olan investor adlanan şəxslər tərəfindən investisiyaların qoyulması;

- investisiyaların gəlir əldə etmək potensialı;

- investisiya müddətinin mövcudluğu (həmişə fərdi);

- obyektlərə və investisiya alətlərinə kapital qoyuluşunun məqsədyönlü xarakteri;

- investisiyaların qoyuluşu prosesində tələb, təklif və qiymətlə səciyyələnən müxtəlif investisiya resurslarından istifadə edilməsi;

- kapital qoyuluşu riskinin olması.

Bu nöqtəyi-nəzər amerikan iqtisadçıları K.Makkonnel və S.Bryunun investisiya anlayışına tam uyğundur: “investisiya dedikdə, uzun xidmət müddəti olan fabriklərin, maşın və avadanlıqların tikintisinə çəkilən xərclər başa düşülür”. N. Kruqman və M. Obfeld investisiyanı gələcək istehsal üçün özəl firmaların istifadə etdiyi istehsalın nisbəti kimi müəyyən edirlər. İnvestisiyaların həcmi və strukturu təhlil edilərkən qiymətli kağızlara və qeyri-maddi aktivlərə qoyulan investisiyalar nəzərə alınmır. Onların fikrincə, səhmlərə, istiqrazlara və daşınmaz əmlaka sahiblik investisiyanın iqtisadi tərifi ilə eyniləşdirilməməlidir. Əsasən sovet iqtisadçıları arasında investisiyalar (kapital qoyuluşları) həm də istehsal xarakteri daşıyırdı. Hazırda bir çox müəlliflər “investisiya” anlayışının geniş şərhindən istifadə edirlər. Xüsusilə, L.P. Kurakov investisiyaları “gəlir əldə etmək üçün iqtisadi fəaliyyətə daxil olan bütün növ aktivlər” hesab edir.

İnvestisiya strukturuna görə(Орлова Е.Р. 2005: с.93):

- Maddi cəhətdən aktiv;

- Maddi cəhətdən aktiv;

- İntellektual.

Sxem 1: Maliyyələşdirmə mənbələrinə görə investisiyalar

Mənbə: Фархутдинов И.З. Международное инвестиционное право: теория и практика применения 2005: с.86, materiallar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

İnvestisiya layihəsi üçün əhəmiyyət baxımından investisiyalar aşağıdakılardır:

- İlkin;
- Biznesin genişləndirilməsi üçün investisiyalar;
- Yenidən investisiya;
- diversifikasiya üçün investisiya;
- Müəssisənin köhnə əsas vəsaitlərini əvəz etmək üçün investisiyalar.

İnvestisiyalar üç əsas qrupa bölünür:

1. Portfel investisiyaları müxtəlif sənaye sahələrində müxtəlif müəssisələrin səhmlərinin alınması üçün kapital qoyuluşlarıdır;
2. Real investisiyalar - şirkətin real aktivlərinin alınması ilə bağlı uzunmüddətli layihələrə kapital qoyuluşları;
3. Qeyri-maddi investisiyalar əqli mülkiyyətə maddi resursların töhfəsidir.

Real investisiya iqtisadiyyatın hər hansı sahəsinə və ya müəssisəyə kapital qoyuluşudur, nəticədə yeni kapitalın formalaşması və ya pul kapitalının artmasıdır. Maliyyə investisiyaları özəl və ya dövlət kapitalının səhmlərə, istiqrazlara və s. investisiyalarıdır.

İqtisadi artımın təmin edilməsində investisiyaların rolu böyükdür. İnvestisiyalar ölkə iqtisadiyyatının təşviqi, fəaliyyət göstərməsi və davamlı inkişafında mühüm rol oynayır. İnvestisiyaların kəmiyyət nisbətində dəyişməsi ictimai istehsalın həcmnin, əhalinin əmək qabiliyyətinin, müxtəlif iqtisadi göstəricilərin, kənd təsərrüfatı üzrə sahələrin inkişaf sürətinin dəyişməsinə təsir göstərir.

İnvestisiyalar şirkətin maddi və maliyyə sərvətlərinin yığılmasını təmin edir, şirkətin istehsal səviyyəsini artırır, müəssisələrin təsərrüfat fəaliyyətinin cari və gələcək nəticələrinə təsir göstərir. Azərbaycan iqtisadiyyatında elmi-texniki tərəqqinin inkişafı və nailiyyətləri investisiyalardan istifadə prosesini sürətləndirmişdir. Davamlı istehsal prosesində investisiyalar istehsal vasitələrinin bərpası və artırılması prosesində böyük rol oynayır. Təkrar istehsal prosesini istehsal, mübadilənin bölüşdürülməsi və istifadə mexanizmi kimi qəbul edək, onda investisiyalar istehsalla bağlıdır və onun inkişafının maliyyə əsasını təşkil edir.

İnvestisiya prosesi səmərəli olmalı, iqtisadi məqsədəuyğunluq prinsipindən başlayaraq, maliyyə və əmək resurslarının dəyərinin azalmasına səbəb olan yeni innovativ texnologiyaların əldə edilməsi üçün investisiya rəşional şəkildə bölüşdürülməlidir. İnvestisiyalardan səmərəsiz istifadə olunarsa, o zaman müəssisədə durğunluq, istehsal həcmələrinin azalması və ya müəyyən texniki parametrlərə görə rəqiblərdən geri qalma ola bilər. Məhz sahibkarlıq subyektləri tərəfindən investisiyaların məhsuldar istismarı dövlətin iqtisadi inkişafı, xüsusilə investisiyaların həcmnin artırılması üçün mühüm rol oynayır. İstənilən səmərəlilik səviyyəsi əldə edildikdə, investisiya sabit iqtisadi artıma səbəb olacaqdır.

İnvestisiyaların ədədi göstəricilərinin dəyişməsi ictimai təkrar istehsal və məşğulluq kütləsinə, iqtisadiyyatda struktur dəyişikliklərinə, iqtisadiyyatın sahə və sahələrinin inkişafına təsir göstərir. İnvestisiyalar təsərrüfat fəaliyyətinin cari və gələcək nəticələrinə təsir göstərir, müəssisələrin vəsaitlərinin yığılmasını, istehsal potensialını təmin edir. Köhnəlmiş avadanlıq və texnologiyaya sərmayə qoysanız, bu, mənfi nəticə verəcəkdir. Təbii ehtiyatlardan səmərəsiz istifadə onların azalmasına və istehsal həcmnin azalmasına səbəb olur. İnvestisiyalar iqtisadi artım amilindən asılıdır, cari iqtisadiyyatın göstəricisi ümumi və xalis investisiya nisbətlərinin dinamikasıdır (Орлова Е.Р. 2005: с.129).

Ümumi investisiya müəyyən müddət ərzində əsas kapitalla maliyyə və istehsal ehtiyatlarına yönəldilmiş investisiya fondlarının ümumi məbləğidir və genişlənmə və yenilənmə investisiyalarını ehtiva edir. Genişlənmə investisiyasının mənbəyi yeni yaradılmış dəyər, milli gəlirin xalis yığım fondudur. Sahibkarlar bunu öz

mənfəətləri hesabına və kredit kapitalı bazarında kompensasiya edirlər. Amortizasiya ayırmaları investisiya genişlənməsinin mənbəyidir. Investisiya ehtiyatlarına istehsal olunan istehsal vasitələri, mal, həm də xidmətlərin istehsalı və çatdırılmasında istifadə olunan bütün növ alətlər, avadanlıqlar, fabriklər, anbarlar, nəqliyyat vasitələri və paylama şəbəkəsi daxildir.

Investisiya bu istehsal vasitələrinin istehsalı və toplanması prosesidir. Xalis investisiya müəyyən bir dövrdə amortizasiya ayırmalarının məbləği ilə azaldılmış ümumi investisiya məbləğidir. Xalis investisiyanın həcmi (səmərəli istifadə olunarsa) dövlət iqtisadiyyatının inkişaf mərhələsini əks etdirir. Ümumi sərmayənin məbləği amortizasiya ayırmalarının həcmindən çox olarsa, istehsal ehtiyatının artımı genişlənməmiş təkrar istehsalı təmin edir, iqtisadi göstəricilər hamısı yüksək olur və ölkədə inkişaf edən iqtisadiyyat yaranır.

Ümumi investisiya və amortizasiya ayırmaları bərabər olarsa, bərabər miqdarda investisiya resursları istehlak olunan iqtisadiyyata daxil olur, iqtisadi artımın olmaması, iqtisadi tənəzzül ilə xarakterizə olunan sosial məhsulun sadə təkrar istehsalı da baş verir. Ümumi investisiyanın həcmi amortizasiya ayırmalarının məbləğindən (xalis investisiyanın aşağı həcmi) aşağı olarsa, investisiyalar azalmağa başlayır və bu, istehsal potensialının azalmasına səbəb olur və iqtisadi tənəzzülə səbəb olur (Susan F. 2007: p.125).

İqtisadiyyatın davamlı və səmərəli inkişafı investisiya prosesinin təkrar istehsalı ilə təmin edilir ki, bu proses çərçivəsində xalis investisiyanın həcmının dəyişməsi təkcə iqtisadiyyatda gəlirin dəyişməsinə təsir etmir, həm də multiplikator effektinə gətirib çıxarır. Bu təsir iqtisadiyyatda təkrarlanan şəraitdə investisiya xərclərinin və mənfəətin axını xarakterikdir ki, bu da onların hesabına formalaşır. Bir müəssisənin xərcləri digərinin mənfəəti kimi çıxış edir və mənfəətdə dəyişiklik olur.

Beləliklə, investisiyanın həcmindəki ilkin dəyişiklik gəlirin hər bir sonrakı mərhələ ilə azalan dəfələrlə dəyişməsinə səbəb olur. Deməli, investisiyanın artması köhnə səviyyəsində istehlak və qənaət edilmiş hissələrə bölünən istehsal və mənfəətin miqdarının artmasına səbəb olur. İstehlak üçün, deyək ki, əmtəə almağa

gedən hissə istehsalçılar üçün qazanc mənbəyidir. Bu mənfəət də öz növbəsində istehlak və yığımlara bölünür. Beləliklə, investisiyanın ilkin artımı mənfəəti dəfələrlə artırır.

İnvestisiya malları istehlak mallarından onunla fərqlənir ki, istehlak malları ehtiyacları birbaşa ödəyir, investisiya malları isə istehlak mallarının istehsalını dəstəkləyir. Beləliklə, investisiya milli sərvətin çoxaldığı kapitaldır. İnvestisiyalar həmçinin təhsilə, elm və təlimə müxtəlif tədqiqatlara sərf edilən xərclərdən ibarətdir. Bu xərclər iqtisadi inkişafın hazırkı mərhələsində böyük əhəmiyyət kəsb edən insan kapitalına töhfələri əks etdirir (Петров В.С. 2008: с.139).

Mənfəətlilik investisiyalara üstünlük verən mühüm meyardır. Qeyri-dövlət investisiya mənbələri ilk növbədə sürətli kapital dövriyyəsi ilə yüksək gəlirli sənaye sahələrinə yönəldilir. Belə olan halda, iqtisadiyyatın sərmayədən ləng gəlir əldə edən sahələri kifayət qədər sərmayə qoyulmamış qalır. Həddindən artıq investisiya inflyasiyaya, yəni iqtisadiyyatın həddən artıq qızmasına, qeyri-kafi investisiya isə deflyasiyaya gətirib çıxarır. Bütün bunlar vergilər, dövlət xərcləri, hökumət tərəfindən həyata keçirilən monetar və fiskal tədbirlər sahəsində effektiv strategiya vasitəsilə idarə olunmalıdır

Azərbaycan qanunvericiliyində isə investisiya- gəlir (mənfəət) yaxud sosial səmərə əldə etməklə, sahibkarlıq və digər fəaliyyətlərin obyektlərinə qoyulan maliyyə vəsaitlərindən və maddi intellektual sərvətlərdən ibarət olduğu göstərilir (Şəkəraliyeva Z.A. 2003: s.13).

İnvestisiyaları mənfəət əldə etməklə əlaqələndirmək qətiyyən lazım deyil, başqa iqtisadi məqsədlər də ola bilər, məsələn, kapitalın həcmi artırmaq, ayrı-ayrı bazarları fəth etmək və s. Bundan əlavə, indiki şəraitdə sosial problemlərin həlli, sosial effekt əldə etmək heç də az əhəmiyyət kəsb etmir ki, bunu həmişə pulla müəyyən etmək olmur. Milli iqtisadiyyatda qeyri-kommersiya müəssisələri də inkişaf edir, onlar sadəcə mənfəət əldə etməyi hədəfləməirlər, lakin onların işləməsi üçün müəyyən investisiyalar tələb olunur.

1.2. İnvestisiya fəaliyyətini xarakterizə edən göstəricilər və ona təsir edən amillər

İstənilən sosial-iqtisadi sistemin inkişafı daha çox ölkədə həyata keçirilən investisiya siyasətindən asılıdır. İqtisadiyyatın inkişafına qoyulan sərmayələr xərcsiz ola bilməz, çünki əvvəlcə sərmayə qoymaq lazımdır və yalnız bundan sonra sərmayələr özünü doğrultsa və hesablamalar düzgün aparılsa, vəsaitlər öz bəhrəsini verəcək və gəlir gətirə bilər. Ancaq qoyulmuş vəsaitlərin əlavə gəlir gətirməyəcəyi variantlar var və bəzi hallarda onlar sadəcə itirilə bilər, yəni hər bir iş növü kimi investisiya fəaliyyətində də müəyyən risk var. Amma sərmayəsiz istehsalın sonrakı inkişafı faktiki olaraq mümkün deyil.

Müasir şəraitdə istehsala onun genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi, elmi-texniki və kadr potensialının inkişafı üçün investisiyalar qoyulur. Bunun nəticəsi iqtisadi artım tempinin artması və əhalinin gəlirlərinin artmasıdır. Gəlirlərin artması isə öz növbəsində əmanətlərin artmasına gətirib çıxarır və investisiya imkanlarını artırır. Makroiqtisadiyyat nöqtəyi-nəzərindən investisiya prosesi bütün təsərrüfat subyektlərinin əmanətlərinin müxtəlif istehsal amillərinə çevrilməsi yolu ilə baş verir.

İnvestisiya fəaliyyətini makro, regional, mikro səviyyədə idarə etmək üçün onu xarakterizə edən göstəriciləri bilmək lazımdır. Bütün bu göstəriciləri kəmiyyət və keyfiyyət olaraq bölmək olar.

Makro səviyyədə kəmiyyət göstəricilərinə aşağıdakılar daxildir (Егоров Д.Е. 2008: с.62):

- dinamikada milli iqtisadiyyatın inkişafına yönəlmiş ümumi investisiyaların illik məcmu həcmələri və onların artım tempi;
- dinamikada milli iqtisadiyyatın inkişafına yönəldilmiş kapital qoyuluşlarının illik həcmələri və onların artımı;
- xalis investisiyaların illik həcmələri və onların dinamikada artım tempi;
- elm və texnikanın inkişafına yönəldilmiş kapital qoyuluşlarının illik həcmi və onların artım tempi;

- sosial proqramların həllinə yönəldilmiş kapital qoyuluşlarının illik həcmi və onların artım templəri.

Bu göstəricilərin çoxundan regional, sektoral və mikro səviyyələrdə investisiya fəaliyyətinin təhlili üçün istifadə oluna bilər. Makro səviyyədə keyfiyyət göstəricilərinə gəldikdə, bunlara aşağıdakılar daxildir:

- dinamikada ÜDM və ya milli gəlirdə investisiyanın payı. Əgər bu pay optimal səviyyəyə meyl edirsə, deməli, bu müsbət tendensiyadır;

- dinamikada investisiyanın illik artım tempi və ÜDM yaxud milli gəlir arasındakı nisbət. Əgər ÜDM-in yaxud milli gəlirin artım tempi investisiyaların artım tempini üstələyirsə, bu, investisiya fəaliyyətinin milli iqtisadiyyatın inkişafına və investisiyalardan daha səmərəli istifadəsinə müsbət təsirindən xəbər verir;

- sənayedə kapital qoyuluşlarının illik artım templəri ilə dinamikada sənaye istehsalının artım templəri arasındakı nisbət. Əgər sənaye istehsalının artım tempi sənayeyə kapital qoyuluşunun artım tempini üstələsə, bu, investisiya fəallığında müsbət tendensiyadan və kapital qoyuluşundan daha səmərəli istifadə olunmasından xəbər verir;

- əsas vəsaitlərin istismara verilməsi və silinməsinin illik normaları arasındakı nisbət. Əgər istismara verilməsi sürəti əsas vəsaitlərin istismara verilməsi sürətini üstələyirsə, bu, onların yenilənməsini göstərir ki, bu da milli iqtisadiyyatın inkişafına müsbət təsir göstərməlidir;

- dinamikada kapital qoyuluşlarının illik artım templəri ilə əmək məhsuldarlığı arasındakı nisbət. Əgər əmək məhsuldarlığının artım tempi kapital qoyuluşunun artım tempini üstələyirsə, bu onu göstərir ki, investisiya fəaliyyəti ictimai istehsalın səmərəliliyinə müsbət təsir göstərir, əks halda kapital qoyuluşu iqtisadiyyatda səmərəsiz istifadə olunur;

İnvestisiyaların artımına təsir edən yalnız dörd amil göstərilir (Лимитовский М.А. 2005: с.98):

- istehlak və yığım arasındakı nisbət;
- investisiya təhlükəsizliyi;
- maliyyə bazarının təşkili dərəcəsi;

- investisiyanın gəlirlilik səviyyəsi.

Bunlar həqiqətən də investisiyaların artımına təsir edən ən mühüm amillərdir.

C.Keyns yığımları təkcə ailə təsərrüfatlarının və kommersiya təşkilatlarının deyil, həm də dövlətin gəlirlərinin istehlakdan artıqlaması kimi başa düşürdü.

Əmanətlərin ümumi məbləği o demək deyil ki, onların hamısı investisiya resurslarına çevrilə bilər. Onların əhəmiyyətli bir hissəsinin investisiyaya çevrilməsi üçün dövlət tərəfindən müəyyən şərait yaradılmalıdır.

Cəmiyyətə qoyulan investisiyanın səviyyəsi bu amillərdən asılıdır. Müəyyən edən amillərdən biri istehlak və yığım arasındakı əlaqədir: bu gün gəlir çox istehlak edilərsə, bir o qədər az qənaət etmək olar, sabahkı istehlak isə bir o qədər az olar. Bu nisbət həm də cəmiyyətin gəlir səviyyəsindən asılıdır: gəlir azdırsa, onun böyük hissəsi cari istehlaka gedir və daha az qənaət edilir. Bu nisbətə istehlakçı gözləntiləri də təsir edir: iqtisadi və siyasi vəziyyətlə bağlı proqnozlar nə qədər əlverişsiz olarsa, gəlirin bir o qədər kiçik hissəsi qənaət olunur.

Beləliklə, investisiyaların artırılmasında mühüm amil investisiyaların təhlükəsizliyidir. Sahib qoyduğu sərmayələrin itirilməyəcəyinə əmindirsə, minimum qazancla belə istehsala pul yatıracaq. Və əksinə, hətta maksimum mənfəətlə, lakin mövcud investisiyaların itirilməsi təhlükəsi şəraitində qoyulan investisiyaların həcmi azalır. Bu şəraitdə sahiblərin istiqaməti dəyişir: onların vəzifəsi mövcud vəsaiti artırmaq deyil, onları qorumaqdır.

İnvestisiya fəaliyyətinə təsir edən bütün amilləri sistemləşdirmək üçün dörd səviyyəyə diferensiallaşdırmaq lazımdır:

- makro səviyyədə investisiya fəaliyyətinə təsir edən amillər;
- regional səviyyədə investisiya fəaliyyətinə təsir edən amillər;
- sektorlar səviyyəsində investisiya fəaliyyətinə təsir edən amillər;
- mikro səviyyədə investisiya fəaliyyətinə təsir edən amillər.

Gəlin makro səviyyədə investisiya fəaliyyətinə təsir edən amilləri nəzərdən keçirək. Bütün bu amilləri aşağıdakı qruplara bölmək olar (Егоров Д.Е. 2008: с.87):

- iqtisadi;
- normativ və hüquqi;

- sosial;
- siyasi;
- inzibati.

İqtisadi amillərə aşağıdakılar daxildir:

- milli iqtisadiyyatın inkişaf tempi (ÜDM-in artım tempi, ÜDM, milli gəlir);
- dövlətin iqtisadi siyasəti;
- inflyasiya nisbəti;
- kredit üzrə faiz dərəcəsi;
- investisiya riskləri;
- milli iqtisadiyyatın dünyaya inteqrasiya səviyyəsi;
- fond bazarının inkişaf səviyyəsi və s.

Tənzimləyici amillər kifayət qədər müxtəlifdir və investisiya fəaliyyəti sahəsində qanunvericilik bazasının keyfiyyəti və sabitliyi, mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi, investorların maraqlarının müdafiəsi, inhisarçılıq, qanunçuluq və s.

Sosial amillər bunlardır (Sabiroğlu N. 2006: c.137):

- ölkədəki sosial vəziyyət;
- əhalinin həyat keyfiyyətinin səviyyəsi;
- ölkədə demoqrafik vəziyyət;
- əhalinin təhsil səviyyəsi;
- gözlənilən ömür;
- işsizlik səviyyəsi və s.

Inzibati amillər (maneələr) - müxtəlif səviyyələrdə vəzifəli şəxslərə investisiya layihələrinin və biznesin aparılması üçün hər cür maneələrdir.

Regional səviyyədə investisiya fəaliyyətinə təsir edən amillər aşağıdakılardır (Петров В.С. 2008: с.145):

- Bölgənin sənayeləşmə səviyyəsi;
- Regionda tarixən formalaşmış ixtisaslaşma;
- Regional investisiya siyasətinin səmərəliliyi;
- XI cəlb edilməsi üçün regionda yaradılmış şərait;

- Regional infrastrukturun inkişaf səviyyəsi;
- Regionda investisiya riskinin səviyyəsi
- Regionda aparılan sosial-iqtisadi siyasətin səmərəliliyi.

Baş verənlərin xarakterindən asılı olaraq investisiya fəaliyyətinə təsir edən bütün amilləri bu qruplar üzrə bölmək olar:

- obyektiv, yəni. baş verməsi insan fəaliyyəti ilə əlaqəli olmayan, məsələn, təbiət hadisələri ilə əlaqəli amillər;

- subyektiv, yəni. baş verməsi insan fəaliyyəti ilə əlaqəli və şərtlənən amillər, xüsusən də idarəetmə və yaradıcılıq.

İnvestisiya fəaliyyəti investisiya mühiti ilə sıx bağlıdır. Yaxşı investisiya mühiti investisiya fəaliyyəti üçün əlverişlidir, pis isə əksinədir. İnvestisiya mühiti dedikdə dövlət, regional və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən investisiya fəaliyyəti sahəsində bütün sahibkarlıq subyektləri və onların biznesləri üçün yaradılan şərait (siyasi, iqtisadi, sosial və hüquqi və s.) başa düşülə bilər.

İstənilən cəmiyyətdə investisiyalar müxtəlif formalarda mövcuddur, onları milli iqtisadiyyata yatırmağa çalışan bütün sərbəst resursların sahibləri faktiki olaraq investisiya fəaliyyətini həyata keçirirlər və investisiyaların müxtəlifliyi, investisiya formaları və bu fəaliyyətin iştirakçıları investisiyanı təşkil edir.

1.3. İqtisadiyyatda investisiya fəallığının artırılmasında dövlətin rolu:

nəzəri yanaşmalar və xarici təcrübə

İqtisadiyyatda nəzəri və praktiki baxımdan sahibkarlıq və investisiya fəaliyyəti dövlət siyasətinin istiqamətindən xeyli dərəcədə asılıdır. Makroiqtisadi səviyyədə investisiya siyasəti dövlət iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsidir ki, bu da səmərəli investisiya fəaliyyəti üçün zəruridir.

G.P.Podşivalenkonun “İnvestisiyalar” əsərində qeyd etdiyi kimi: “Dövlətin investisiya siyasəti ölkə iqtisadiyyatına, onun ayrı-ayrı sahələrinə və sənayələrinə kapital qoyuluşlarının tələb olunan səviyyəsini və strukturunu təmin etmək üçün bir-biri ilə əlaqəli məqsəd və prosedurların məcmusudur, habelə bütün əsas agentlərin

investisiyaların fəal olması üzrə tədbirlərdir. reproduktiv fəaliyyətin: əhali, müəssisələr, sahibkarlar, dövlət” (Римера М. 2012: с.132).

Dövlətin investisiya siyasəti bir-biri ilə əlaqəli bir çox amillərlə əlaqəli mürəkkəb bir prosesdir. İstehsal qüvvələrinin yerləşdirilməsi üzrə hər hansı konkret sxemlərin strateji planlaşdırılması dövlət maraqlarının cəlbədiciyi baxımından regionlarda konkret sənaye sahələrinin inkişafının səmərəliliyinin və məqsədəuyğunluğunun əsaslandırılmasına yönəldilmişdir.

İnkişaf etməmiş ölkələrdə planlaşdırma yalnız müdaxilə ilə məhdudlaşmır, iqtisadi inkişafın ilkin şərti kimi qiymətləndirilir. İnkişaf etməmiş ölkələrdə kifayət qədər mənbələr olmadığı üçün ilk növbədə pul resurslarının bölüşdürülməsini və onların rəasional investisiya qoyuluşunu planlaşdırmaq lazımdır.

Hökumət ölkələrin institusional strukturunun dəyişdirilməsində və yeni institutların inkişafına şərait yaradılmasında mühüm rol oynayır. İntestisiyaların artırılması hesabına iqtisadi inkişaf prosesini sürətləndirmək olar. Dövlətin ölkədə kapital formalaşması sürətini sürətləndirməsi lazımdır (Лимитовский М.А. 2005: с.118).

dövlət gəlirlərinin, eləcə də xərclərinin strukturunda dəyişikliklərlə bağlı fiskal tədbirlər indi getdikcə daha çox arzu olunan dövlət siyasəti alətlərinə çevrilir. Vergitutma istehlakı məhdudlaşdırmaqla və sərmayəni kanalın təşviqinə yönəltməklə və arzuolunmaz xətlərə keçməsinin qarşısını almaqla qənaəti artırmaq üçün istifadə edilə bilər. Müsbət nəticələr birbaşa investisiyaların artırılması, özəl investisiyaların stimullaşdırılması, iqtisadi dalğalanmaların qarşısının alınması və s.

Mövcud problemləri həll etmək və ya dövlətin iqtisadi həyatında arzuolunmaz mənfi dalğalanma risklərinin qarşısını almaq üçün planlaşdırılmış inkişaf prosesini həyata keçirmək lazımdır. Bu gün seçim yalnız vəsaitlərin planlaşdırılmasında deyil, həm də planlaşdırmanın müxtəlif səviyyələrindədir. Hökumət iqtisadi resurslardan sosial cəhətdən təsvir olunan faydalı layihələr üçün istifadə olunmasını təmin edir. İnkişaf layihələrində tarazlı inkişafı təmin etmək üçün dövlət maliyyəsidən istifadə edilir (Римера М. 2012: с.147).

İlk növbədə, investisiyalar üçün kapital lazımdır və vəsait çatışmazlığı olduqca tez-tez yaranır. Ona görə də dövlətin bu aspektdə əsas vəzifəsi həmin vəsaitlərin lazımi kanallara yatırılıb-yatırılmamasına nəzarət etmək və minimum resurslar itkisini təmin etməkdir. Üstəlik, kəsinin maliyyələşdirilməsi iqtisadiyyata heç bir inflyasiya təsiri yaratmamalıdır.

Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrin təhlili göstərir ki, dövlət investisiya siyasəti təkcə investisiya fəaliyyəti üçün eyni şəraitin yaradılması ilə məhdudlaşmır, həm də dövlətin təkcə qısamüddətli deyil, həm də uzunmüddətli maliyyələşdirmə sisteminin yaradılmasında iqtisadiyyatın fəal rolunu əhatə edir. Bir sıra inkişaf etmiş ölkələr, əsasən də Avropa İttifaqı dövlətləri dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsini minimuma endirmək üçün ilk növbədə xarici dövlətlər qarşısında sərt tələblər qoyur, lakin onlar özləri uzunmüddətli dövlət siyasəti aparırlar və dövlətin qarşıya qoyduğu bir çox investisiya vəzifələrinin həlli istər-istəməz onların müdaxiləsini tələb edir.

Ümumiyyətlə, hazırda bəzi MDB ölkələrində kifayət qədər heterojen vəziyyət hökm sürür. Əksər ölkələrdə sağalma əlamətləri yalnız 1998-ci ildən bəri özünü göstərir. 2007-2008-ci illərdə bu ölkələrdə iqtisadi inkişaf səviyyəsinin sabitləşməsi nəzərə almasaq, 2009-cu ildə göstəricilərə 2008-ci ilin Dünya maliyyə böhranı əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmiş və bu, əsas kapitalla investisiya qoyuluşunun göstəricilərində də özünü göstərmişdir (Гущин В.В.2006: с.126).

Aşağıda biz investisiyaların dövlət tənzimlənməsinin xarici təcrübəsini, o cümlədən dövlətin iqtisadiyyata makro səviyyədə effektiv təsir üsullarını nəzərdən keçirəcəyik.

Dövlət idarəciliyində ümumi əsas kapitalın formalaşması dövlət investisiyasının mərkəzi anlayışıdır. Bu konsepsiya Avropa Milli və Regional Hesablar Sisteminin konseptual çərçivəsində Eurostat tərəfindən müəyyən edilmiş “Ümumi Hökumət” institusional bölməsinə daxil olan bütün dövlət idarələrinin sərmayələrinə uyğundur və Hökumət Kəsirləri Təlimatlarının həyata keçirilməsinə əsasən, ümumi əsas kapitalın formalaşması rezident istehsalçılar tərəfindən müəyyən dövr ərzində əsas vəsaitlərin xaric edilməsindən, üstəgəl istehsalçının və

ya təşkilatın istehsal fəaliyyəti ilə alqı-satqı edilən qeyri-istehsal aktivlərinin dəyərində bəzi əlavələrdən ibarətdir.

Əsas vəsaitlər istehsalda bir ildən artıq istifadə olunan vəsaitlərdir”. Bu o deməkdir ki, investisiyalar əsas kapitalın istehlakı (amortizasiya) çıxılmazdan əvvəl ölçülür. Ümumi əsas kapitalın formalaşmasına əsas kapitalın saxlanması üzrə adi məsrəflər daxil deyil, yalnız əsas vəsaitlərlə bağlı əhəmiyyətli təkmilləşdirmələr daxildir. Xidmət xərcləri cari xərclər (dövlət istehlakı) kimi qeydə alınır və dövlət investisiyalarına daxil edilmir (Gantz D.2013: p.72).

İEÖƏ-də iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi müxtəlif proqram-məqsədli metodlardan istifadə etməklə həyata keçirilir və iqtisadiyyatın bir çox sahələri üzrə bölüşdürülür və müxtəlif dövlət maliyyə institutlarından istifadə olunur.

Məsələn, Finlandiya və İtaliya kimi ölkələrdə sənayeyə dövlət subsidiyaları aktiv rol oynayır. Bu ölkələrdə hökumət dəstəyi sənaye ixracını təşviq etməkdir. Məsələn, İtaliyada belə məqsədlər üçün “Sache” dövlət şirkəti yaradıldı, lakin sonradan 1998-ci ildə o, Dövlət Sığorta İnstitutuna çevrildi, həmçinin əmlak və inzibati müstəqillik əldə etdi ki, bu da kredit sistemi, eləcə də emissiya istiqrazları vasitəsilə borc vəsaitlərini cəlb etmək hüququna malikdir. İnstitut həmçinin birbaşa investisiyalar üçün zəminlər təqdim edə bilər. İkinci misal kimi Finlandiyada subsidiya şərtlərini nəzərdən keçirək. Əsas rolu kommersiya bankları tərəfindən qısamüddətli ixrac maliyyələşdirməsi oynayır.

Orta və uzunmüddətli maliyyələşdirmə də diqqətdən kənar qalmır, lakin bununla kommersiya və güzəştli şərtlərlə kreditlər verən və ya subsidiyalaşdırılmış maliyyələşdirmə aparən digər təşkilatlar məşğul olur. Effektiv iqtisadi artım üçün zəruri olan xarici kapitalın cəlb edilməsinə də böyük diqqət yetirirlər. Bu səbəbdən də dövlət xarici investorlara şərait yaradır. Bu dəstək müxtəlif nazirliklərin təmsil etdiyi fəaliyyət koordinatorlarından regional inkişaf fondlarının yaradılmasında ifadə olunur. Bundan əlavə, Finlandiyada digər ixtisaslaşmış fondlar da var ki, onların əsas məqsədi XI cəlb edilməsinə yardım etmək və Finlandiya vençur layihələrini daim dəstəkləməkdir.

Avstriyada dövlət maliyyələşdirməsində əsas rolu bank kreditləşməsi mexanizmi vasitəsilə həyata keçirilən ixtisaslaşmış investisiya fondları sistemi oynayır. Belə fondlarda vəsait həm büdcə gəlirləri hesabına, həm də Avstriya Milli Bankından vəsait cəlb etməklə doldurulur (Susan F. 2007: p.119).

Yaponiya və Çin iqtisadiyyatın ən mühüm struktur layihələrinin kifayət qədər maliyyələşdirilməsi üçün təkcə büdcə vəsaitlərindən deyil, həm də dövlətin məsuliyyətində olan vətəndaşların əmanətlərindən, məsələn, pensiya əmanətlərindən və ya poçt depozitlərindən ən fəal şəkildə istifadə edirlər.

Çində iqtisadiyyatın kreditləşdirilməsində əsas rolu bank sistemi oynayır. Kreditin əsas növləri aşağıdakılardır: kommertiya və “siyasi” kreditləşmədir. Kommertiya kreditləşməsinin obyektı kreditlər üzrə faiz dərəcələri və bazar prinsipləri əsasında formalaşan istiqamətlərdir. Bu növ kreditləşmənin maliyyə mənbəyi dövlət büdcəsidir.

İqtisadiyyatın inkişafı üçün yaradılmış Avropanın ən böyük alman investisiya və kredit təşkilatlarından biri - İqtisadi Bərpa üçün Kredit İnstitutu (Kreditanstalt für Wiederaufbau - KfW) vasitəsilə Almaniyanın bu məsələdə təcrübəsini daha ətraflı nəzərdən keçirək. Bu qurumun yaradılması bilavasitə II Dünya Müharibəsindən sonra yenidənqurma ehtiyacı ilə bağlıdır. İnstitut öz fəaliyyətinə 5 noyabr 1948-ci il tarixli Kreditanstalt für Wiederaufbau haqqında Qanunun (İqtisadi Bərpa üçün Kredit İnstitutu haqqında qanun) qəbulundan sonra başlamışdır (Gantz D. 2013: p.97).

Hazırda Kreditanstalt für Wiederaufbau təkcə Almaniya üçün deyil, həm də Avropa iqtisadiyyatı üçün inkişaf bankı kimi qəbul edilir. Bu institutun əsas məqsədi milli proqramların uzunmüddətli kreditləşdirilməsinə şərait yaratmaq, o cümlədən onların təyinatı üzrə istifadəsinə nəzarət etməkdir.

Beləliklə, ixtisaslaşdırılmış institutun istifadəsinə əsaslanan dövlət investisiya siyasətinin həyata keçirilməsində Alman təcrübəsi kifayət qədər perspektivlidir ki, bu da KfW-nin mövcud olduğu müddət və böyük fəaliyyət miqyası ilə təsdiqlənir və Azərbaycanda oxşar İqtisadi İnkişaf institutlarının yaradılmasında istifadə oluna bilər.

Bütövlükdə İEÖ xarici təcrübəsi göstərir ki, dövlət, doğrudan da, mühüm rol oynayır və maliyyələşmənin istiqamətlərinə, metodlarına və məqsədlərinə ciddi nəzarət etməklə iqtisadiyyatın prioritet istiqamətlərinin maliyyələşdirilməsində fəal iştirakçı ola bilər. Bu halda prinsip və meyarlar kommertiya prinsiplərindən fərqlənir, yəni məqsədlər əməliyyatların rentabelliyyə görə deyil, müəyyən sahəvi nisbətlərdən və regionların inkişaf səviyyələrinin bərabərləşdirilməsindən istifadə edərək iqtisadi inkişaf sahəsində əsas rıçaq kimi qoyulur.

II FƏSİL. QARABAĞIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRİNƏ YERLİ VƏ XARİCİ İNVESTİSİYALARIN CƏLB EDİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ VƏ MÖVCUD VƏZİYYƏTİ

2.1. Qarabağın işğaldan azad olunmuş ərazilərində investisiya mühitinin formalaşması və xarici investisiyaların cəlb edilməsi xüsusiyyətləri

Qarabağ regionun sosial-iqtisadi vəziyyəti, müharibə nəticəsində dağılmış milli iqtisadiyyatın bərpası zərurəti ilə şərtlənən investisiya prosesinin yeni strukturu yaranır. Belə bir şəraitdə dövlət investisiya siyasətinin başlıca vəzifəsi əlverişli mühitin, rəqabət qabiliyyətli istehsallara, infrastruktur obyektlərinə və sosial sahəyə dəstəyin göstərilməsi olur.

Qarabağ regionunun restrukturizasiyasında müxtəlif maliyyə resurslarından, o cümlədən dövlət büdcəsindən, ARDNF-dən, xarici kredit müəssisələrinin vəsaitlərindən, qrant və ianələrdən, özəl investisiyalardan və digər mənbələrdən

istifadə oluna bilər. Münaqişələrdən sonrakı yenidənqurma işlərində beynəlxalq təşkilatların, xarici ölkələrin, böyük və orta sahibkarların nümayəndələri maraqlanırlar.

Beynəlxalq təşkilatların hər biri öz yurisdiksiyasına və profilinə uyğun olaraq, istənilən biznesə uyğun olaraq, azad edilmiş torpaqlara investisiya qoymağa hazırdır. Diaspora investisiya modelindən İsraildə olduğu kimi, Azərbaycanda da geniş istifadə oluna bilər. Bir çox sahələrə investisiyalar dövlət-özəl tərəfdaşlığı vasitəsilə cəlb edilə bilər (<https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2021/02/19/858725-azerbaidzhan-razrabatvaet>).

Azərbaycanda xarici investorlar üçün cəlbedici şərait yaradılır və həmçinin, Azərbaycan regionların bərpasına dövlət investisiyaları şəklində 1,5 milyard dollara yaxın vəsait sərf etməyi planlaşdırmışdır.

İAEƏ-də dağ-mədən sənayesi, metallurqiya, qida sənayesi, emal sənayesi, hələ turizm və istirahət, taxıl, tərəvəzçilik, həmçinin üzümçülük və pambıqçılıq, meyvəçilik, heyvandarlıq və quşçuluq, eləcə də arıçılıq və tikintinin inkişafı üçün potensiala malikdir. Bu sahələrə investisiya qoyuluşu həm qeyri-neft ixracının və idxal əvəzlənməsinin artırılması baxımından, həm də formalaşmaqda olan istehsalat satış zəncirləri üçün vacib olacaqdır. Münaqişədən sonrakı dövrlərdə yenidənqurma işləri ölkəmizin iqtisadi təhlükəsizliyinin, o cümlədən ərzaq təhlükəsizliyinin üzrə zəruri rolu vardır. Bu sahələrdə investisiyaların stimullaşdırılması üçün sənaye parkları və Mikrorayonlar, aqrar-sənaye parkları və investisiyaların stimullaşdırılması üçün digər mexanizmlər də daxil olmaqla, müxtəlif mexanizmlər həyata keçirilə bilər.

Qarabağ regionu ölkə iqtisadiyyatının demək olar ki, bütün sahələrinə-energetika, sənaye, kənd təsərrüfatına investisiyaların cəlb edilməsində maraqlıdır. AOƏ-də kənd təsərrüfatı, sənaye, kurort və turizm investisiya üzrə perspektivli sahələridir(https://iqtisadiislahat.org/news/vusal_qasimli_qarabagin_boyuk_iqtisadi_potensial_i_var-1050).

Uğur qazanmış ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, iqtisadiyyatda ciddi makroiqtisadi dəyişikliklər məhz kənd təsərrüfatından başlayır. Respublikanın ənənəvi olaraq kənd təsərrüfatının formalaşmış istiqamətlərini nəzərə alaraq

pambıqçılıq, heyvandarlıq, üzümçülük, yem bitkiləri, tərəvəzçilik, bostan prioritet hesab edilməlidir.

Heyvanların cins tərkibinin yaxşılaşdırılması üçün bütün imkanlardan istifadə etməklə heyvandarlığın və quşçuluq təsərrüfatının daha yüksək səviyyəyə qaldırılması da vacibdir.

Cədvəl 1: Qarabağ bölgəsində proqnozlaşdırılan əkin sahələri, ha

	Taxıl	Pambıq	Tütün	Kartof, tərəvəz, bostan	Yem bitkiləri	Meyvə və giləmeyvə	Üzüm	Cəmi sahə
Qarabağ	48,500	-	-	2,100	400	1,700	2,300	55,000
Ağdam	28,862	4,601	-	9,816	16,909	2,565	500	63,253
Cəbrayıl	10,400	-	-	300	7,300	800	1,200	20,000
Füzuli	50,465	1,300	-	1,769	12,579	2,679	761	69,553
Kəlbəcər	900	-	200	200	-	500	-	1,800
Qubadlı	6,300	-	400	400	1,000	2,500	400	11,000
Laçın	2,300	-	-	200	1,000	500	-	4,000
Zəngilan	1,900	-	300	300	2,500	2,200	1,000	8,200
Cəmi sahə	149,627	5,901	900	15,085	41,688	13,443	6,161	232,805
Ölkə üzrə cəmi sahəyə nisbəti, %	12.8	5.8	22.5	9.6	10.6	6.0	27.9	11.1

Mənbə: Aqrar tədqiqatlar mərkəzi. (<https://agroecconomics.az/az/article/34/isgaldan-azad-olunan-erazilerimizde-kend-teserrufa/>)

AOƏ-də balıqçılıq təsərrüfatının inkişafı üçün böyük perspektivlər var. Həm çay, həm də dəniz balıqlarının yetişdirilməsi üzrə böyük təsərrüfatın yaradılmasına investisiya qoymaq cəlbedicidir. Balıq təsərrüfatlarının bərpası daxili və xarici bazarı müxtəlif növ balıq və balıq məhsulları ilə təmin etməyə imkan verəcəkdir.

Qarabağda sənayenin bir sıra sahələri kömür hasilatı, su elektrik enerjisi və tikinti materialları istehsalı, meşənin emalı, yeyinti sənayesi ixrac potensialına malikdir. Sənaye istehsalının reabilitasiyası üçün investisiyaların fəal cəlb edilməsi zəruridir (Səmədzadə Z. 1995: s.49).

Yüngül sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin bərpası bazar dəyişiklikləri ilə əlaqələndirilməlidir. İnvestorlar üçün cəlbediciliyin ən vacib amili mülkiyyətin qarışıq və ya səhmdar formasına malik sənaye birliklərinin yaradılması məqsəddəuyğundur.

Ən mühüm şərt sənaye müəssisələrinin texniki və texnoloji cəhətdən yenidən təchiz edilməsinə, eləcə də istehsal sahələrinin qurulmasına ehtiyacdır. Ümumiyyətlə, Qarabağ regionun dəmir yolu, avtomobil, boru kəməri, hava

yollarının kəşşiyi vahid nəqliyyat kompleksinə çevrilmək üçün real perspektivi olan region kimi qəbul edilməlidir. Dəmir yolu məntəqələri və stansiyaları, hava limanlarının beynəlxalq daşımalara hazırlığını artırmaq üçün investisiyaya, yenidənqurmaya və əsaslı təmirə ehtiyac vardır.

Təsadüfi deyil ki, ilk bərpa işlərindən biri Ağdam rayonundan başlayıb və potensial investorların öz biznesinə başlaya və rəqabətqabiliyyətli müəssisə qura biləcəyi güclü müasir və yüksək texnologiyalı infrastruktura malik Ağdam sənaye parkının təməli qoyulub. Əsas diqqət innovasiya və yüksək texnoloji istiqamətə yönəldilir və bununla da bir tərəfdən bərpa işləri sürətləndirilir, digər tərəfdən isə regionda daha innovativ və texnoloji mərkəz yaradılır.

Tikinti materiallarının istehsalı praktiki olaraq fəaliyyət göstərməyən başqa bir sahədir. Ona investisiya qoymaq zəmanətli gəliri olan əmanətdir. Eyni zamanda, ən mühüm şərt sənaye müəssisələrinin texniki və texnoloji cəhətdən yenidən təchiz edilməsinə, habelə istehsal sahələrinin qurulmasına ehtiyacdır. Qarabağın regionlarında sement, kərpic, əhəng zavodları, ağac emalı sexləri, dolomit hasil edilən müəssisələrin yaradılması üzrə ciddi investisiya dəstəyinə ehtiyac vardır.

Cədvəl 2: Qarabağda və Şərqi Zəngəzurda yeni nəqliyyat kommunikasiyaları şəbəkəsinin qurulması

Növləri	Adı	Yolun genişliyi və uzunluğu	Uçuş-ənmə zolağı
Hava limanları	Füzuli beynəlxalq hava limanı	İstifadəyə verilib	3 km
	Zəngilan beynəlxalq hava limanı	Tikilir	3 km
	Laçın beynəlxalq hava limanı	Dizayn mərhələsində yerləşir	
	Kəlbəcər hava limanı	Dizayn mərhələsində yerləşir	
Avtomobil yolları	Yol "Qələbə"	101 km	4-6 yol
	Əhməd bəyli-Füzuli-Şuşa	81,6 km	4 zolaqlı
	Toganalı-Kəlbəcər-İstisu	83 km	4 zolaqlı
	Kəlbəcər-Laçın	73 km	2-h yol
	Horadiz-Mincivan-Ağbəndi	123,8 km	4-6-dan çox yol
	Talış-Tapqaraqoyunlu-Qaşaltı	22 km	2 zolaqlı
	Xudafərin-Qubadlı-Laçın	70 km	4 zolaqlı
	Şükürbəyli-Cəbrayıl-Hadrut	43 km	4 zolaqlı

Mənbə: https://iqtisadiislahat.org/news/vusal_qasimli_qarabagin_boyuk_iqtisadi_potensial_i_var-1050.

Əsas vəzifələrdən biri xalq təsərrüfatının fasiləsiz elektrik enerjisi təchizatını təmin edən enerji sisteminin normal istismar vəziyyətində saxlanması, elektrik təchizatı sxeminin bərpası üzrə işlərin yerinə yetirilməsi, sahənin rentabelliyyənin təmin olunmasıdır. Bu vəzifəni həyata keçirmək üçün kiçik hidroenergetikanın bərpası və inkişafı lazımdır.

Qarabağ regionun iqtisadiyyatının əsas əlaqəli sahəsi turizmdir. Müasir dünyada bu, ən inkişaf edən sahələrdən biridir. Artım tempi sənaye istehsalının artım templərini xeyli qabaqlayır. Azərbaycanın tək cə regionda deyil, həm də bütün dünyada ən gözəl və zəngin resurslardan biri sayılan Qarabağ bölgəsidir. Qarabağda gözəl iqlim şəraiti, kənd təsərrüfatının, aqrar-sənaye və turizmin inkişafı üçün təbii ehtiyatlar vardır. Keçmiş SSRİ-nin sağlamlıq müalicə mərkəzlərində, əsasən Kəlbəcər rayonunun "İstisu" kurortunda Sovet İttifaqının hər yerindən və dünyanın başqa ölkələrindən buraya gələn istirahət və müalicə edənlərin sayı on minlərlə olmuşdur (Musayev A., Zeynalov M. 2021:s.2).

Beləliklə, uzaqgörən investorlar qarşısında iqtisadiyyatın bu sektorunun inkişafında böyük perspektivlər açılır. Artıq bu gün Qarabağ iqtisadiyyatının bu

sektorunun inkişafı üçün bir sıra məhdudiyyətlərə baxmayaraq, bu, yüksək dinamika ilə seçilir. Respublikanın əsas kurort-turizm rayonları Kəlbəcər, Şuşa, Laçın və Ağdam şəhərləri göstərmək olar.

Amma demək olar ki, istənilən region bu və ya digər dərəcədə turizm məqsədləri üçün istifadə oluna biləcək resurslara malikdir. Turizmin spesifikasiyası iqtisadiyyatın bir sıra qarşılıqlı əlaqəli tikinti, ticarət, nəqliyyat, rabitə, restoranlar, kafelər, iri supermarketlərin tikintisi, istirahət, həmçinin əyləncə zonaları sahələrini inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Turizm fəaliyyətinin subyektlərinə təsir etmək lazımdır ki, onlar bu sahənin fəaliyyəti və inkişafı üçün əsas olan malları və xidmətləri, ilk növbədə, yerli istehsalı əldə etsinlər (Бодвиг К. 2007: с.19).

Qarabağın malik olduğu unikal istirahət imkanları inkişaf etdirilməsi planlaşdırılır. Dağ-xizək kurortlarının yaradılması üçün burada hər cür şərait vardır.

Qeyd edək ki, bizim ən əsas obyektləri ziyarət etmək - qədim məbədlər və Azıxmağarasına də investisiya lazımdır. Bu turizm obyektləri ən yüksək səviyyədə olmalıdır və bundan sonra onlar ekologiya üçün minimal ziyanla maksimum gəlir gətirə bilərlər.

İnvestorların həm hüquq, həm də mənafelərinin müdafiəsinin işlək mexanizminin yaradılması və investisiyaların sığortalanmasının effektiv mexanizminin formalaşdırılması vacibdir. İntestisiya bazarında adekvat informasiya sisteminin təmin edilməsi, maliyyə və qeyri-maliyyə xarakterli açıqlanan informasiyanın tərkibini və strukturunu reqlamentləşdirmək, informasiyanın açıqlanması qaydalarının, həmçinin informasiyaya girişin təmin edilməsinə imkan verən prosedurların işlənilib hazırlanması, prioritet investisiya layihələrinə dövlət dəstəyini təmin etməkdir.

Qarabağ investorların diqqətini cəlb edə biləcək resurslara, strateji aktivlərə, fəaliyyət növlərinə və bazarlara malikdir. İAEƏ-də yaradılacaq yeni iqtisadi dəyər ölkəmizin maliyyə xərclərindən çox olacaqdır. Bu rayonların bərpası bir çox yeni iş yerləri yaradacaqdır.

Beləliklə, yeni infrastruktur layihələrinin icrası vətəndaşlarımızın məşğulluğuna müsbət təsir göstərəcək, iqtisadi inkişaf və yeni iş yerləri

yaradacaqdır. Bundan başqa, bu, qeyri-neft sektorunun inkişafını və Azərbaycan iqtisadiyyatının daha da çiçəklənməsini sürətləndirəcəkdir.

Daha bir mühüm məsələ Naxçıvan nəqliyyat dəhlizinin yenidən qurulmasıdır. Naxçıvan nəqliyyat dəhlizinin yenidən qurulması və Azərbaycandan Türkiyəyə Ermənistan və Naxçıvan vasitəsilə dəmir yolunun bərpası bölgənin iqtisadiyyatına müsbət təsir göstərəcəkdir. Naxçıvanla əlaqənin bərpası regionun bütün ölkələrinə fayda gətirəcəkdir. Naxçıvana vasitəsilə Ermənistana 2-ci dəmir yolu xətti açılır. Bunun üçün əvvəllər Bakı-Tbilisi-Qars şosesindən istifadə olunurdu, amma Naxçıvan yolu xeyli qısaqdır. Bu, Rusiya üçün Gürcüstanla gərgin münasibətlərlə bağlı xüsusilə vacibdir. Ümumiyyətlə, Qarabağ regionu Azərbaycanın iqtisadi inkişafının yeni coğrafi drayveri, inkişaf mərkəzi olacaqdır. Regionda investisiya və tikinti fəaliyyəti Azərbaycanın ÜDM-in artımını sürətləndirəcəkdir.

2.2. Qarabağın işğaldan azad olunmuş ərazilərində investisiya bazarının inkişafı problemləri

Ölkələr və bölgələr münaqişə dövrlərindən çıxdıqca, investisiya mühitinin, əlverişli fəaliyyətinin bərpası ən vacib vəzifələrdən biridir. Güclü investisiya mühiti işçi qüvvəsinin və kapitalın işə qaytarılması, iş yerlərinin yaradılmasını təmin edir. Özəl sektorun fəaliyyəti də dövlət xidmətlərinin göstərilməsində mühüm rol oynaya bilər və münaqişə zamanı dağıdılmış sosial kapitalın bir hissəsini artırmağa bilər.

Post-konflikt şəraitində güclü investisiya mühiti yaradan qiymətli dividendləri nəzərə alaraq, investisiya iqliminin islahatı siyasətin işlənməsinin ilkin mərhələsində əsas prioritet olmalıdır. Bu iki əsas səbəbdən baş verir. Birincisi, siyasi qənaət nöqtəyi-nəzərindən münaqişənin bərpası təhlükəsi iş yerlərinin yaradılması, dövlət xidmətlərinin göstərilməsi və sosial kapitalın bərpası kimi təcili vəziyyət yaradır. İkincisi, proses nöqtəyi-nəzərindən postkonflikt mərhələsində islahatlar impulsundan istifadə etmək lazımdır (Eklund. et al. 2017:p.15).

Dünya tarixində milyonlarla insanın həyatına son qoymuş, kənd və şəhərlər, ölkələr və bölgələr xarabalığa çevrilmişdir. Lakin hər bir müharibənin məntiqi sonu var və bundan sonra mənfi nəticələri aradan qaldırmaq, kəndləri, qəsəbələri və

şəhərləri bərpa etmək, insanların öz doğma torpaqlarına qayıtmasını təmin etmək və sosial-iqtisadi inkişafı stimullaşdırmaq lazım gəlir.

2020-ci ildə təmas xəttində erməni işğalçıları tərəfindən təxribatçı əməllərə başlanılıb ki, bu da Ermənistanın kapitallaşmasının başa çatması ilə II Qarabağ müharibəsinə çevrilib. İAEƏ nəticəsində Azərbaycanda, xüsusilə Qarabağda yeni bir vəziyyət yaranmışdır ki, bu da regionun dirçəlməsi və bərpası ilə bağlıdır. Bu işlər böyük maliyyə vəsaiti istəyir və investisiya resursları tələb edir.

Qeyd edək ki, ölkəmiz öz gücü və maliyyə resursları ilə artıq infrastruktur obyektlərinin, o cümlədən avtomobil, dəmir yollarının bərpasına, həmçinin beynəlxalq aeroportların tikintisinə başlayıb. Məqsəd regionun nəqliyyat və inteqrasiya kommunikasiyalarının iş qabiliyyəti və səmərəliliyi ilə təmin olunmasıdır.

Fikrimizcə, Qarabağ regionunda bərpa işləri daha cəlbedici investisiya mühitinin yaradılması və bu regiona daxili, eləcə də xarici investisiyaların fəal cəlb edilməsi zərurətini şərtləndirir. Dünya təcrübəsinə əsaslanaraq ən müasir və yüksək texnologiyalardan istifadə etməklə “ağıllı kəndlər” və “ağıllı şəhərlər” in tikintisi diqqətə alınıb. Bundan başqa, AR prezidentinin 04-01-2021-ci il tarixli fərmanına əsasən, “Qarabağın İnkişaf Fondu” artıq fəaliyyət göstərir (Musayev A., Zeynalov M. 2021: s.2).

Qarabağda investisiya cəlbediciliyinin artırılması onun milli sosial-iqtisadi modelinin inkişafı ilə sıx bağlıdır. İAƏ-in investisiya cəlbediciliyi onun iqtisadiyyatının baza sahələrinin vəziyyəti yanacaq-energetika kompleksi, aqrar-sənaye kompleksi, turizm-rekreasiya kompleksi, sənaye-tikinti kompleksi, meşə və ağac emalı sənayesi, yüngül sənaye, nəqliyyat və rabitə ilə birbaşa bağlıdır.

Bu Fondun əsas missiyaları və vəzifələri alternativ maliyyə və investisiya variantlarının cəlb edilməsi, bərpa işlərinin sürətləndirilməsi və regionun resurslarının təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsi üçün daha səmərəli maliyyə, həmçinin investisiya mexanizmlərinin qurulması və həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Fikrimizcə, Qarabağ regionunun resurs potensialının reallaşdırılması daha məhsuldar əlavə dəyər mənbələrinin formalaşmasına, daimi iş yerlərinin yaradılmasına, sahibkarlığın və bütövlükdə biznes mühitinin inkişafının sürətləndirilməsinə kömək edəcəkdir. Qarabağ regionunun iqtisadi potensialının effektivliyinin təmin edilməsi nəticəsində ölkə iqtisadiyyatının artımı ümumilikdə 10% artacaqdır.

Beləliklə, dövlət tərəfindən aparılan iqtisadi siyasət Qarabağ regionunda əlverişli investisiya mühitinin, xüsusilə hüquqi, vergi və institusional şəraitin yaradılmasına yönəldilib. Bununla yanaşı, strukturun əhəmiyyətli dərəcədə artırılması, təkmilləşdirilməsi və investisiyaların yüksək məhsuldarlığının təmin edilməsi zərurəti daha səmərəli investisiya siyasətinin gerçəkləşdirilməsini tələb edir (Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişaf haqqında milli prioritetlər, 2021).

- vahid investisiya idarəetmə sisteminin yaradılması;
- beynəlxalq standartlara uyğun və yüksək iqtisadi səmərəliliyə malik investisiya layihələri paketinin və biznes planların formalaşdırılması;
- iqtisadiyyatın bütün sahələrinin müəssisə və təşkilatlarında korporativ idarəetmənin keyfiyyətinin artırılması;
- investisiya qoyuluşlarının qeyri-kommersiya risklərinin azaldılması.

Qarabağ regionunda investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üçün xarici investisiyalar haqqında qanunun qəbul edilməsi son dərəcə vacib idi. Xarici investorların əmanətlərini təmin edir və qoruyur. Nazirlər Kabineti XI-ın həyata keçirilməsinə qadağa və məhdudiyyətlərin tətbiq edilməsinin məqsəduyğunluğunu müəyyən edir, xarici investorların fəaliyyətinə nəzarət tədbirlərini müəyyənləşdirir. İqtisadiyyat Nazirliyi XI cəlb edilməsi proqramlarının həyata keçirilməsini işləyib hazırlayır və təmin edir, habelə irimiqyaslı investisiya layihələrinin həyata keçirilməsinə dair investisiya sazişlərinin hazırlanmasına və bağlanmasına nəzarəti həyata keçirir və s.

Məlumdur ki, investisiya fəaliyyətinin fəallaşmasının həlledici amilləri bunlardır: investisiya qoyuluşlarının əsaslı şəkildə yaxşılaşdırılması, investorların təsərrüfatçılıq şəraitinin sabitliyi və proqnozlaşdırıla bilməsi, iqtisadiyyatın real

sektoruna vəsait yatırmaq üçün onların etimadının və motivasiyasının bərpasıdır. Bunun vacib yolları investisiya fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, mülkiyyət münasibətlərinin sabitliyinin və şəffaflığının təmin edilməsi, habelə müqavilələrin qeyd-şərtsiz icra edilməsi və investisiya bazarının subyektləri tərəfindən öhdəliklərə qarşılıqlı riayət edilməsi üçün hüquqi əsasın yaradılması, investorların hüquqlarının pozulmasına görə məsuliyyətin artırılması olmalıdır (Бодвиг К. 2007: с.25).

Bununla əlaqədar olaraq, investisiya fəaliyyətinin iqtisadi artım amili kimi rolunun artırılması və investisiya dinamikasında müsbət irəliləyişlərə davamlılığın verilməsi üçün dövlətin investisiya prosesinə tənzimləyici təsirinin səmərəliliyinin artırılması zəruridir. Bu, həm investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsində birbaşa iştirakda, həm də təsərrüfat subyektlərinin investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasında, iqtisadi tənzimlənmənin forma və metodlarında və bütövlükdə respublikada əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasında ifadə olunmalıdır.

İnvestisiya cəlb ediciliyinin məqsədi ilə onların həlli problemləri müasir şəraitdə ən mürəkkəb məsələlərdən biri sayılır. Qlobal maliyyə böhranından və qlobal təhdidlərin artmasından sonra XI cəlb edilməsi əməliyyat xarakterli qlobal riskin artması səbəbindən əhəmiyyətli dərəcədə mürəkkəbləşib. Bütün bunlardan başqa, COVID-19-un mənfi təsirləri nəzərə alınmaqla, bütün dünyada maliyyə-investisiya fəallığı azalıb, maliyyə və investisiya axınlarının ritmikliyinin və dinamikliyinin bərpası üçün bir neçə il lazım olacaqdır.

2.3. Xarici ölkələrin xarici investisiyalar cəlb etmək təcrübəsi

İldən-ilə investisiya qoyuluşu ölkələrin və qitələrin inkişafında getdikcə böyük rol oynayır. XI cəlb edilməsi iqtisadiyyatın real sektorunu genişləndirməyə, iş yerləri yaratmağa və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə elmi-texnoloji prosesləri və bacarıqlarını təkmilləşdirməyə imkan verir.

XI cəlb edilməsi proseslərinin dövlət tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac yerli tədqiqatçıların onun effektiv forma və metodlarının əsaslandırılmasına

artan marağını şərtləndirdi. Bu cür məsələnin həllində müasir xarici təcrübənin təhlili müəyyən rol oynaya bilər. Onun keçirilməsində məqsəd XI cəlb edilməsi proseslərinin dövlət tənzimlənməsinin təşkilinə əsas yanaşmaların aşkara çıxarılmasıdır (Sabiroğlu N. 2006: s.49).

XXI əsr üçün ABŞ, Çin və Honkonq kimi ölkələr daha çox birbaşa investisiyalar alırlar. Bizim fikrimizcə, bu, təmsil olunan dövlətlərin valyutalarının etimadı ilə, eləcə də dünyanın bu bölgələrində çoxlu məhsul istehsal etməsi və çox istehlak etməsi ilə bağlı ola bilər. Beləliklə, son məhsula və ya xidmətə çevrilən hər hansı bir investisiya son istehlakçısını tapır və bu, sərf olunduğundan daha çox verir. Konkret olaraq ABŞ-dan danışdıqda, ölkənin investisiya cəlbediciliyi, ilk növbədə, orada daxili bazarın çox gözəl inkişaf etməsi, iqtisadi göstəricilərin artması, dövlət tərəfindən isə biznesin aparılması üçün rahat şərait yaradılması ilə bağlıdır.

Xarici investorlardan danışarkən haqlı olaraq ən cəlbedici sayılan ölkələr haqqında danışmamaq mümkün deyil. 2019-cu ildə bu məsələ ilə bağlı ən son tədqiqatlar aparılmış və bu tədqiqat BMT“YUNKTAD”ticarət və İnkişaf üzrə Konfransı tərəfindən həyata keçirilmişdir. Sənədin mətninə sonuncu redaksiya 2021-ci ildə daxil edilib ki, bu da bizə belə hesab etməyə əsas verir ki, həmin məlumatlar məhz bu gün aktualdır.

Qeyd edək ki, beynəlxalq anlaşma isə xarici investisiyalar xarici investorun ölkədə biznesin aparılmasının hər hansı sahəsinə iri və uzunmüddətli yatırımlarını nəzərdə tutur. BVF-nin fikrincə, bu cür yatırım 10% - dən az olmamalıdır, lakin əsas meyar investorun investisiya obyektinə real nəzarətin əldə edilməsidir. Ölkələrin cəlbediciliyini tam başa düşmək üçün bu reytingdə ilk və son 5 ölkənin 2019-cu il üçün təqdim edəcəyi cədvəlləri təqdim edəcəyik:

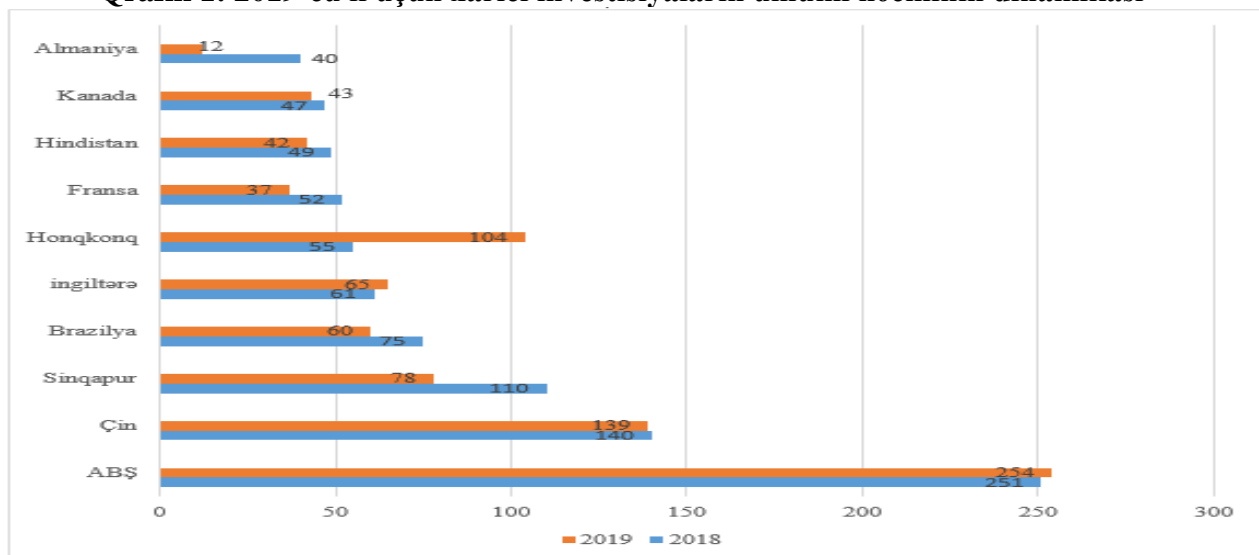
Cədvəl 3:Xarici investisiyaların həcminə görə ölkələrin reytingi

Reyting	İqtisadiyyat (ölkə)	Xarici investisiyaların ölçüsü (mln. Dollar)
1	ABŞ	258 390 000 000
2	Çin	203 492 014 029
3	Honkonq	105 277 588 652
4	İngiltərə	88 324 149 805
5	Braziliya	86 039 577 168

Mənbə:<https://gtmarket.ru/ratings/foreign-direct-investment-index>.

ABŞ-ın innovasiyaların stimullaşdırılması və onun Azərbaycanda tətbiqi imkanları hesabına iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin və ölkənin investisiya cəlbediciliyinin artırılmasında təcrübəsi də diqqətəlayiqdir. Bundan başqa, ABŞ üçün (Azərbaycan üçün olduğu kimi) əhəmiyyətli regional fərqləndirmə səciyyəvidir. Borc və maliyyə-iqtisadi böhrana baxmayaraq, ABŞ hələ də dünyanın ən böyük milli iqtisadiyyatı olan bir ölkə olaraq qalır.

Qrafik 1: 2019-cu il üçün xarici investisiyaların ümumi həcmnin dinamikası

Mənbə:<https://gtmarket.ru/ratings/foreign-direct-investment-index>.

ABŞ iqtisadiyyatının yüksək səviyyədə olması, elmi fəaliyyətə investisiya qoyuluşunu stimullaşdıran və yeni texnologiyaların inkişafı bütün səviyyələrdə hakimiyyətin əsas funksiyalarından biridir. Bununla yanaşı, dövlət ETTKİ üzrə

xərclərin təxminən yarısını öz üzərinə götürür, bütün fundamental tədqiqatların yarısından çoxunu maliyyələşdirir. Qalan vəsaitlər özəl korporasiyalar, universitetlər və xarici investorlar tərəfindən təqdim edilir.

Bu onunla bağlıdır ki, ayrı - ayrı ştatların və bütövlükdə ölkənin investisiya potensialının inkişafı həmişə fəaliyyətin mühüm istiqamətlərindən biridir. ABŞ-da öz regionlarının investisiya potensialının inkişaf etdirilməsi məqsədilə hakimiyyətin müxtəlif səviyyələrində istifadə olunan metodların hamısını şərti olaraq 3 qrupa bölmək olar (Егоров Д.Е. 2008: с.53):

1. Birbaşa maliyyə stimulları:

- dövlət hökumətləri tərəfindən subsidiyaların, qrantların və kreditlərin verilməsi;

- ETTKİ işlərinin maliyyələşdirilməsi;

2. Dolayı maliyyə stimulları:

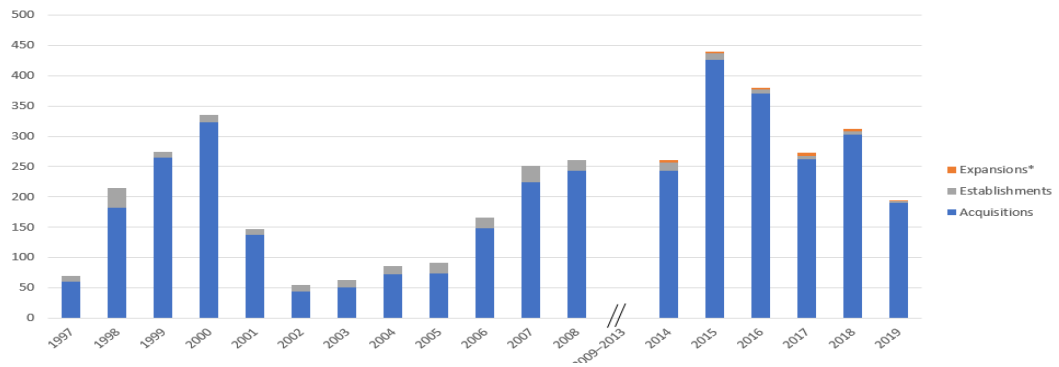
- vergi güzəştləri;
- vergi tutulmaları;
- endirimlər;
- investisiya vergi kreditləri və s.

3. Qeyri-maliyyə həvəsləndirmə:

- infrastrukturun inkişafı;
- şəffaf informasiya siyasəti və s.

ABŞ-da investisiya siyasəti təcrübəsi ABŞ ixracatçılarında dövlət dəstəyinin daha çox məlumat verilməsi ilə xarakterizə olunur. ABŞ şirkətlərinin rəhbərləri üçün malın ixracının potensial imkanları və xarici satış bazarları haqqında ətraflı məlumat ehtiva edən bir sıra dövlət saytları yaradılıb. Hökumətin təşəbbüsü ilə xüsusi internet portalı hazırlanıb (www.export.gov) xarici investorlarla bağlanmış ticarət müqavilələri və Amerika biznesinin yeni imkanları barədə məlumatların yerləşdirilməsi üçündür.

Qrafik2: ABŞ 1997-2019-cu illər üzrə xarici investisiyaların dinamikası

Mənbə: <https://www.bea.gov/news/2020/new-foreign-direct-investment-united-states-2019>.

Ştatların, bələdiyyələrin və digər inzibati-ərazi qurumlarının hakimiyyətləri tərəfindən kütləvi informasiya vasitələri vasitəsilə sənaye investisiyalarının cəlb edilməsinin “burqomistrların rəqabəti”adlanan hadisəni yaradan informasiya-reklam üsulu istifadə olunur. Onlar investorları yerli infrastruktur, işçi qüvvəsi, vergitutma sistemi, Daşınmaz əmlakın qiymətləri və s. haqqında ətraflı məlumatla təmin edirlər.

Ştatlar hökumətləri investorlara torpaq əldə edilməsinin və tikintinin xərcləri, nəqliyyat xidmətləri, kommunikasiyaların vəziyyəti, təlim imkanları, ətraf mühit üzrə mühafizətədbirləri, satış bazarlarının inkişaf perspektivləri barədə məlumat verir, yəni reklam olunan ərazilərdə öz investisiya layihələrinin reallaşdırılması xeyrinə qərar qəbul olunması onlara bütün lazımi məlumatları verir.

ABŞ-da dövlət-özəl tərəfdaşlıq mexanizmi əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf edib(İsayeva Ş.M., Cəbraylova D.M. 2014: s.120):

- Həqiqi və maliyyə sektorlarının sahibkarlıq təşkilatlarının, bir tərəfdən elm və tədqiqat qurumlarının, digərində isə elm və tədqiqat qurumlarının inteqrasiyası əsasında yeni bir iqtisadiyyatın struktur elementləri yaradır;

- Dövlət, eləcə də özəl investorların maliyyə resurslarının birləşdirilməsi və onların ərazilərin innovasiya komponentinin inkişafına yönəldilməsi.Məsələn, universitetlərin, federal qurumların və laboratoriyaların, dövlət orqanlarının və ərazilərin, sənayenin özəl sektorunun, maliyyə-kredit təşkilatlarının aşağıdakı formalarda kooperasiyası geniş tətbiq olunur;

- Tədqiqat və inkişaf sahəsində dövlət-özəl Kooperasiya sazişləri;

- İnnovativ texnoloji tərəfdaşlıq.

Beləliklə, hökumətin bütün səviyyələrində əlaqələndirilmiş siyasət ABŞ-da əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasına öz töhfəsini verir. Belə bir yanaşma və bu ölkəni müxtəlif investor qrupları üçün cəlbedici ən çox sərmayədən biri etdi.

Bu ölkələrdə xarici investisiyaların fəallaşmasına baxılan yanaşmaları beynəlxalq iqtisadi fəaliyyətdə baş verən dəyişikliklərin daha geniş kontekstində qiymətləndirmək lazımdır. Bu dəyişikliklərin ən ümumi şəkildə mahiyyəti aşağıdakılardır (Arsaxanova Z.A., Sultanov G.S. 2013: s.10):

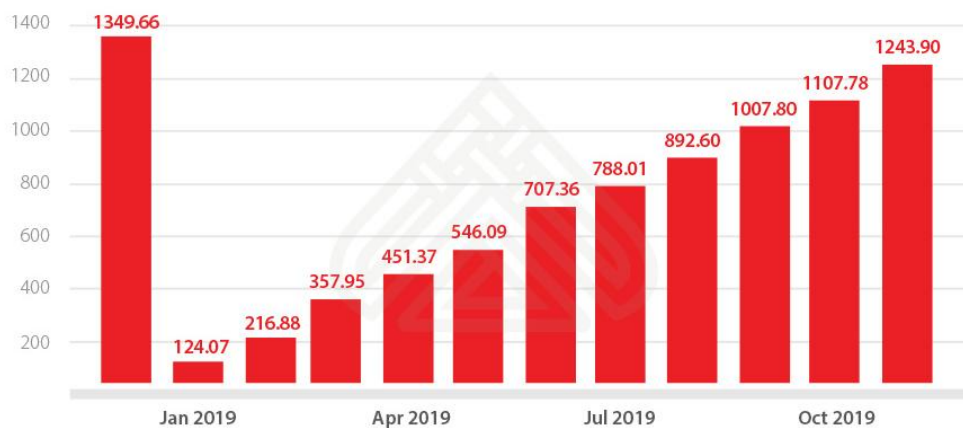
- xarici bazarlara, xaricdə istehsal amillərinə daha asan giriş, xarici bazarlara daxil olma üsullarının geniş seçimi üçün şərait yaranır: ticarət, birbaşa investisiya, podratçı tipli sazişlər, françayzing;

- bazarların genişlənməsi şirkətlərin iqtisadi inkişafı üçün əlverişli imkanlar yaradır və regional və qlobal miqyasda rəqabəti gücləndirir, firmaları öz rəqabət qabiliyyətini daim saxlamağa sövq etməkdədir;

Qeyd etmək lazımdır ki, İEOÖ arasında XI cəlb edilməsində uğur qazanmış ölkələr arasında parlaq nümunələrdən biri də, Çin Xalq Respublikasıdır.

Çində xarici investisiyalar iqtisadi artımın vacib amillərindən biridir və bu, hazırda xarici kapitalın cəlb edilməsi üzrə dünya lideri olan ÇXR-in iqtisadi inkişaf tempinin bariz nümunəsi hesab olunur. Son on ildə hökumət tərəfindən xarici investisiya axınının stimullaşdırılması üzrə aparılan siyasət nəticəsində Çinə İEOÖ-lərə göndərilən ümumi investisiyaların 25% - i daxil olunmaqla, Çin iqtisadiyyatının güclənməsinə güclü təkan vermişdir. Məhz bu səbəbdən investisiya siyasətinə diqqət yetirməmək olmaz.

Qrafik 3: Çin dövlətinin 2019-cu ilin yanvar-oktyabr aralığı üzrə xarici investsiyaların dinamikası

Mənbə: <https://www.china-briefing.com/news/foreign-investment-china-rose-6-2019-high-tech-industries-surged-ahead/>

1970-ci illərin sonlarında Çin XI cəlb edilməsi sahəsini dövlətin bütün siyasətinin prioritet istiqaməti kimi qəbul etmişdi. Bu ölkə “xüsusi iqtisadi zonalar” ın (Quandonq və Fuyanq əyalətlərində) yaradılması ideyasının gerçəkləşdirilməsinə ilk qərar verib. Bu zonalar həm liberal vergi rejimi, həm də yeni biznesin açılması və aparılması yolunda inzibati maneələrin əhəmiyyətli dərəcədə azalması ilə fərqlənirdi. Hong Kong və Tayvandan Çin iqtisadiyyatına qoyulan investisiyalar yaradılmış iqtisadi zonaların uğurunda böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Artıq XX əsrin sonunda bu zonalara bütün xarici investisiyaların 50% - dən çoxu cəlb edilmişdir (Foreign direct investments in China, 2012:p.10).

Çin xüsusi iqtisadi zonalarının(ÇİZ) uğuru bütün dünyanın diqqətini cəlb edir, çünki onlar Çinin iqtisadi islahatlarının sınaq bazasıdır və planlı bazar iqtisadiyyatının ahəngdar vəhdətinin önündə durur. ÇİZ-nin yaradılması xarici investisiyaların axınına səbəb olsa da, eyni zamanda, sahilyanı və Mərkəzi əyalətlərin iqtisadi inkişafında böyük fərq yaratmış, həmçinin “raundtripping” (ixrac və əks idxal) investisiyanın effektivə səbəb olmuşdur.

Ona görə də, 1992-ci il xarici investisiyalara münasibətdə yeni siyasət qəbul olunub və bu xarici investorlar üçün xüsusi rejimdən Çinin xarici şirkətlər üçün cəlbedici ölkəyə çevrilməsinə istiqamətlənmiş aksentləri aradan qaldırmışdır. Bu strategiya çərçivəsində Çin investorlara bir çox üstünlüklər təklif etdi. Çində bütün xarici investisiya layihələri dörd kateqoriyaya əsaslanaraq birbaşa xarici investisiyalarla bağlı layihələr üzrə kataloqa uyğun olaraq təşviq edilən,

məhdudlaşdırılan, qadağan edilən, icazə verilən kimi qiymətləndirilmiş və təsnif edilmişdir (Foreign direct investments in China, 2012:p.10).

Xarici investisiyaların uğurlu istifadəsinə nümunə kimi Yaponiya, həmçinin Cənubi Koreya qeyd edək ki, bu da öz inkişafının ilk mərhələlərində sənayenin prioritet sahələrinin birbaşa kreditləşdirilməsi proqramlarından fəal istifadə edir. Hazırda bu ölkələr iqtisadi artımın ən yüksək templərinə nail olublar. Müqayisə üçün maliyyə sisteminin yetərinə liberallaşdırıldığı Filippində maliyyə alətlərinə birbaşa dövlət dəstəyi sahəsi son dərəcə məhduddur.

Yaponiya hökumətinin Amerika və qərbi avropa patentlərinin və lisenziyalarının sərbəst əldə edilməsi, dünya bazarlarında xammal və yanacaq qiymətlərinin aşağı düşməsi nəticəsində milli iqtisadiyyatın inkişafına dəstək istiqamətində həyata keçirdiyi tədbirlər diqqəti cəlb edir. Bu yanaşma Yaponiyaya böhranlardan qaçmağa və iqtisadiyyatın dinamik inkişafını təmin etməyə imkan verdi. XX əsrin son illərində Yaponiyada ilk növbədə real sektorda investisiya fəallığının artırılması hesabına iqtisadiyyatın inkişafının sürətləndirilməsini stimullaşdırmaq üçün altı iri layihə işlənib hazırlanmış və böyük dərəcədə həyata keçirilmişdir. Bu layihələrin əməli surətdə həyata keçirilməsinin əsasını birbaşa investisiyalar və hökumət kreditləri təşkil etmişdir.

Dövlət investisiya siyasətinin Yapon modeli dövlət və investorlar arasında tərəfdaşlıq münasibətlərinə əsaslanır. Bununla yanaşı, dövlət bank sistemi üzərində nəzarətdən istifadə edərək özəl investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsini həyata keçirir, investisiya resurslarını stimullaşdırır və səfərbər edir, korporasiyaların üzərinə götürdükləri öhdəliklərin dəqiq yerinə yetirilməsi müqabilində sənaye korporasiyalarının güzəştli kreditləşdirilməsi sistemindən fəal istifadə edir (Arsaxanova Z.A., Sultanov G.S. 2013: s.6).

Ümumiyyətlə, Asiya ölkələrinin investisiya siyasətində qanunvericilik və iqtisadi stimullar depressiv sahələrin yüksəlməsinə, ərazilərin çoxfunksiyalı inkişafına, iri istehsalatların yenidən qurulmasına və modernləşdirilməsinə, sosial-iqtisadi və ekoloji problemlərin həllinə imkan yaradıb.

İnvestisiya üçün uyğun olan ölkəni seçmək üçün qərar qəbul edən şəxs bir çox amilləri ölçüb-biçməli və ən yaxşısını seçməlidir.

Ölkə seçimində vacib olan amilləri nəzərdən keçirək, paralel olaraq, dünyada aparıcı mövqe tutan ölkələrə və dünyadakı xarici investisiya həcmlərinin reytingində sonuncu yerə nəzər salaq.

Əlbəttə, XI cəlb etmək istəyən ölkə özünü yeni texnologiyalar axını ilə təmin etmək, əhalini iş yerləri ilə təmin etmək, büdcəyə daxilolmaları artırmaq və milli iqtisadiyyatla rəqabəti artırmaq istəyir. Kapitalın cəlb edilməsinin bu formasına düşən gözləntilərin sayı nəinki tam, hətta bəzən də qismən ümidləri doğrultmur (Шемякина Н.В., Похилько В.И. 2018: с.153).

Xarici investisiyaların həcminə təsir edən qanunvericilik imtiyazlarına gəldikdə isə, bu məsələ Braziliyada aktualdır. Yerli qanunvericiliyə əsasən, xarici investorlar, demək olar ki, yerli biznes sahibləri ilə eyni hüquqlara malikdirlər. Braziliya xammal bazasının və enerji mənbələrinin yaxınlığı, eləcə də onların dəyərinin nisbətən ucuz olması ilə əlaqədar ildən-ilə daha cəlbedici olur. Hələ 2006-cı ildə nəzərdən keçirilən ölkə XI cəlb olunmasının cəlbediciliyi reytingində yalnız 12-ci yeri tuturdu, 2019-cu il üçün isə bu, artıq 4-cü yeri tuturdu. Onu da qeyd edək ki, Braziliyada böyük gəlir əldə etmək sərfəlidir, çünki adi gəlir vergisi dərəcəsi 15% təşkil edir, 240 mindən artıq real gəliri isə 10% təşkil edir.

Xarici investor üçün yuxarıda sadalananlarla yanaşı, ölkə seçiminin təsiredici amillərindən biri də satış bazarlarının yaxınlığı amilidir. Qeyd edək ki, ən iri satış bazarı olan ABŞ, Çin, Hindistan, Yaponiya, Almaniya və Rusiyadır. Beləliklə, birbaşa ən iri satış bazarı olan, yaxud onlardan uzaq olan ölkədə xarici investisiyaların həcminə görə lider mövqe tutan ölkələrin siyahısı var (Шемякина Н.В., Похилько В.И. 2018: с.155).

İxtisaslı kadrların olması ölkənin seçimində amil kimi də hərəkət edə bilər, ancaq bu amilin daha az dərəcədə təsir etdiyini nəzərə almalıdır. Bununla birlikdə, investor üçün investisiya qoyduğu müəssisənin ixtisaslı işçiləri olduğunu başa düşməsi vacibdir və onları alternativ mənbələrdən cəlb etmək məcburiyyətində qalmır. Belə bir amil çox güman ki, ABŞ və Almaniya müraciət etmək üçün aktual

olacaqdır. Qeyd edək ki, ölkədə amillərin birləşməsi müşahidə olunursa, bir o qədər çox xarici investor üçün cəlbedicidir.

Cədvəl 4: Xarici investisiya həcminə görə ölkələrin reytingi

Reyting	İqtisadiyyat (ölkələr)	Xarici investisiyaların ölçüsü (mln. dollar)
197	Belçika	-64 050 595 649
198	İsveçrə	-67 677 224 100
199	Macarıstan	-72 821 104 573
200	Lixtenşteyn	-87 212 093 508
201	Hollandiya	-239 270 346 591

Mənbə:<https://gtmarket.ru/ratings/foreign-direct-investment-index>.

İndi beynəlxalq reytingə investisiya qoymaq üçün ən cəlbedici ölkələri nəzərdən keçirək. Son yerlər Belçika, İsveçrə, Macarıstan, Lixtenşteyn, Hollandiya tutur. Fikrimizcə, bu cür cəlbedici deyil, bu ölkələrin kiçik ölçüsünə görə, resursların etibarsızlığını, istehsal üçün xammalın alınması və prosesin təmin edilməsi çox baha başa gəlir. Üstəlik, zavodların tikintisini nəzərdə tutan biznesin təşkili torpağın baha olması və ölkə hökumətinin ekoloji fəaliyyətlə bağlı müxtəlif məhdudiyyətləri ilə əlaqədar son dərəcə xərcli olur.

Belə ki, bu dövlətlərdə əhəlinin sayı böyük deyil, demoqrafiya isə göstərir ki, əhəlinin yaşlanması artır, yəni, iqtisadi məhsul və xidmətlərin yaradılmasında faktiki olaraq iştirak etməyən pensiyaçıların sayı artır. Əmək qabiliyyətli əhəli ildən-ilə azalır (<https://www.bea.gov/news/2020/new-foreign-direct-investment-united-states-2019>).

Bu dövlətlərin Avropa qitəsində yerləşdiyini və xüsusilə də bəzi ölkələrin istehsal fəaliyyətinin ayrı-ayrı sahələrinə əlavə olaraq müəyyən məhdudiyyətlər tətbiq edən Aİ-nin bir hissəsi olduğunu başa düşmək mühümdür. Yəni, Aİ daxilində istehsal sahələrinin bir növ bölgüsü var.

Ölkələrin XI cəlb etmək istəyinin kəskin şəkildə başa düşülməsi üçün Yeni Zelandiyaya nəzər salmaq. Qeyd edək ki, Yeni Zelandiya son dərəcə sabit siyasi duruma malikdir ki, bu vəziyyət cinayətkarlığın aşağı səviyyədə olması ilə şərtlənir, ölkənin digər dövlətlərə qarşı təcavüzkar siyasəti yoxdur, həmçinin dövlətin bütün

fəaliyyət sahələrinə tətbiq edilən yüksək texnologiyalara malikdir. Bütün bu amillər xarici investorların marağını birmənalı şəkildə təmin edir.

Xarici investisiyaların yüksək səviyyəsini nümayiş etdirən başqa bir amil əlverişli bir iş mühitidir. Yeni Zelandiyada vətəndaşlıq almaq, daşınmaz əmlakın alınması ilə əlaqəli deyil, əksinə olan bir iş açmaq üçün bağlanır. Ölkədə vergitutma sistemi çox sadədir, bu da vergiləri asanlıqla və çətinliksiz ödəməyə imkan verir, həmçinin pul-kredit və fiskal siyasət kifayət qədər loyallıq və sabitdir. Qeyd edək ki, vergilər ilk baxışdan yüksək görünsə də, həm yerli sahibkarlar, həm də xarici investorlar üçün eyni dərəcəyə malikdir (Шемякина Н.В., Похилько В.И. 2018: с.153).

Deyək ki, xarici investisiya üzrə vacib olan qanunvericilik həyat və biznesin sabitliyinə əminlik yaradır. Yeni Zelandiyada bu sistem artıq yarım əsrdən çox daimi olaraq qalır. Bu, investorun qoyduğu vəsaitin təhlükəsiz dövlət sistemində olacağına əminlik verir. İnflyasiya göstəriciləri də ölkənin cəlbediciliyinə təsir göstərir. Onun dəyəri adətən kifayət qədər aşağıdır, lakin yaxın gələcəkdə artım istiqamətində onun (dəyərin norması daxilində təxminən 4%) dəyişdirilməsi planlaşdırılır. Yeni Zelandiya dünyada korrupsiya səviyyələrinə görə birinci yeri tutur. Onun səviyyəsi dövlət sisteminin şəffaflığını təsdiqləyir və bu amil həmişə investor üçün cazibədarlıqdır.

Yeni Zelandiyada xarici investor kənd təsərrüfatı sahəsinə öz kapitalını yatıra bilər, çünki dövlət özünü ixtisaslı kadrlarla, eləcə də turizm biznesi sahəsinə cəlb edir (bu sahənin gəlirləri ÜDM-in 10%-ni verir, bu zaman adada turizmin bahalığına baxmayaraq ölkəyə iki milyona yaxın adam gəlir).

Yuxarıda sadaladığımız Yeni Zelandiyanın üstünlüklərinə baxmayaraq, BMT-nin “YUNKTAD” ticarət və inkişaf üzrə 2019-cu il Konfransı tərəfindən tərtib olunmuş reytingdə nəzərdən keçirdiyimiz ölkə 69-cu yerdədir. Fikrimizcə, bu vəziyyət Yeni Zelandiyanın kiçik ölçüləri, məhdudluğu və bahalı logistikası, dünya satış bazarlarından uzaqlığı, bahalı işçi qüvvəsi ilə bağlı ola bilər.

Fikrimizcə, iqtisadi cəhətdən ən nəhəng və İEÖ xarici investisiyaya ehtiyacı var. Bununla yanaşı, xarici kapitalın cəlb edilməsi üçün maksimum əlverişli şərait yaradan ölkələrin əsas kütləsi heç də həmişə onu lazımı həcmdə almır. Biz

məlumatların toplanması və təhlili zamanı aşkar etdiyimiz kimi, xarici investisiyaların həcminə çox sayda faktorlar təsir edir, məhz buna görə, çox cəlbedici görünən ölkələr də reytingdə çox aşağı yer tuturlar.

Sinqapurun iqtisadiyyatı isə xüsusilə məişət elektronikasısı, informasiya texnologiyaları, əczaçılıq və maliyyə xidmətləri kimi sahələrdə məhsulların ixracından asılıdır. Transmilli şirkətlər ölkə iqtisadiyyatında mühüm rol oynayır.

Sinqapur yüksək inkişaf etmiş iqtisadi sistem və nisbətən aşağı vergi tutulan ölkədir, buna görə də xarici filiallardan və nümayəndəliklərdən əldə olunan gəlir, ayrıca xarici bölmədən göstərilən xidmətlər, habelə xarici şirkətlərdən əldə edilmiş dividendlər Sinqapurun vergi qanunvericiliyinə uyğun olaraq vergitutmadan azad edilir (Еропов Д.Е. 2008: с.61).

Həmçinin bu gün Sinqapur biznesin aparılması üçün gözəl ölkədir. Son 5 il ərzində həyata keçirilən Dünya Bankının tədqiqatları bunu sübut edir. Bu kiçik dövlətdə korrupsiya səviyyəsi mütləq minimumdur ki, bu da Sinqapurda biznesin yaradılmasına əlverişli təsir göstərir. Dövlət institutları biznesin dəstəklənməsinə yönəlib, həmçinin yüksək iş standartları ilə fərqlənirlər ki, bu da Sinqapuru biznesin aparılması üçün daha cəlbedici edir. Sinqapur əczaçılıq və tibbi istehsala böyük investisiyalar cəlb edir və Cənub və Şərqi Asiyanın maliyyə və yüksək texnologiyalı mərkəzi kimi Sinqapurun inkişafı üçün səylərini davam etdirir.

Ümumiyyətlə İnvəstor Sxemi kimi adlandırılan Qlobal İnvəstor Proqramı (GIP) XI cəlb etmək üçün Sinqapur İqtisadi İnkişaf Şurasının və İşçi Gücü Nazirliyinin təşəbbüsüdür. Bu proqram investora və sahibkarlara Sinqapurda biznes yaratmaq və başlamaq və onu inkişaf etdirməkdə kömək edir. Xarici investora bu proqram vasitəsilə daimi rezident statusu üzrə müraciət edə bilərlər. Sinqapur proqramı idarə edir və ölkəyə sərmayə qoymaqda və köçməkdə maraqlı olan investora üçün vahid mərkəzdir (Еропов Д.Е. 2008: с.62).

XI Azərbaycan iqtisadiyyatında rolu mühümdür. Azərbaycanın iqtisadiyyatında Sinqapur modelindən istifadə edilir. Bu investisiyaların daxili əmanətlərinin ödənilməsi, köhnə müəssisələrin yenidən qurulmasını və yenilərinin

həyata keçirilməsini, mövcud şirkətlərin də daha da böyük iqtisadi böyüməsinə nail olmaq üçün artdığını göstərir (Şəkəraliyeva Z.A. 2003: s.45).

İstehsalda, ixrac yönümlü şirkətlərin səhmlərində əmanətlərdir, xarici valyuta gəlirləri artdıqca, alıcılara fayda gətirir.

Cədvəl 5: Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən investisiyalar (2014-2020-ci illər)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
mlyn.manat	21890.6	20057.4	22706.4	24462.5	25877.0	24986.6	22484.0
mlyn.dollar	27907.5	19547.2	14228.0	14213.3	15221.7	14698.0	13225.9
Xarici investisiyalar:							
mlyn.manat	9175.6	10998.9	16216.1	15697.3	14002.1	12119.5	10413.2
mlyn.dollar	11697.7	10719.1	10161.1	9120.5	8236.5	7129.1	6125.4
Daxili investisiyalar:							
mlyn.manat	12715.0	9058.5	6490.3	8765.2	11874.9	12867.1	12070.8
mlyn.dollar	16209.8	8828.1	4066.9	5092.8	6985.2	7568.9	7100.5

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/>

Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyətli olan ayrı-ayrı fəaliyyət növlərini, o cümlədən rəqabət qabiliyyətli məhsulların (emal sənayesi, ixracyönümlü və ya idxal edən) ixracının və yeni texnologiyaların idxalının stimullaşdırılmasını həyata keçirmək vacibdir (İsayeva Ş.M., Cəbraylova D.M. 2014: s.119).

Qanunlar işlənib hazırlanarkən XI cəlb edilməsini tənzimləyən digər ölkələrin təcrübəsini, beynəlxalq təşkilatların tövsiyələrini və tələblərini maksimal dərəcədə nəzərə almaq lazımdır.

Bütün öyrənilmiş ölkələrin nümunəsinə görə, yüksək texnologiyalı və elmtutumlu istehsalat XI cəlb edilməsinə diqqət yetirmək lazımdır, çünki qabaqcıl xarici texnologiyaların alınması və əsas istehsal fondlarının yenilənməsi ixtisas səviyyəsini və işçi qüvvəsinin məhsuldarlığını artıracaqdır.

Beləliklə, xarici təcrübə nəzərə alınmaqla investisiya fəaliyyəti üçün təşkilati - hüquqi şəraitin yaxşılaşdırılması üzrə kompleks tədbirlər həyata keçirməklə ölkəmiz XI cəlb olunmasının səmərəliliyini artırmaqla bilər.

III FƏSİL. QARABAĞIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRİNƏ YERLİ VƏ XARİCİ İNVESTİSİYALARIN CƏLB EDİLMƏSİ HƏLLİ YOLLARI

3.1. Qarabağın işğaldan azad olunmuş ərazilərində xarici investisiyaların formalaşması tendensiyaları və problemləri

Bazar iqtisadiyyatı və qlobal inteqrasiya prosesləri dövründə ərazilərin investisiya cəlbediciliyi məsələsi çox aktualdır. Regionlara investisiya axınlarının

cəlb edilməsinin mümkünlüyü barədə düzgün və obyektiv məlumatların əldə edilməsi dövlətin sosial, eləcə də iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsi, KOS inkişafı, regional vergi siyasəti və müəssisələrin kreditləşdirilməsi sahəsində məsələlərin həlli üçün zəruridir.

Uzunmüddətli perspektiv üçün nəzərdə tutulmuş iqtisadi yüksəlişin və milli iqtisadiyyatın inkişafının həyata keçirilməsində aktual və zəruri vəzifə innovasiya əsasında qabaqcıl texnologiyaların, yeni texnikanın, təşkilati və İdarəetmə yeniliklərinin əsas götürülməli olduğu investisiya kapitalının iştirakı ilə güclü istehsal bazasının yaradılmasıdır(Əliyev Ş.T. 2020: s.13).

Regional səviyyə üzrə investisiya potensialı bölgənin əsas kapitalına investisiyalar üçün bilavasitə əhəmiyyət kəsb edən iqtisadi, sosial və coğrafi xüsusiyyətlərinin əsası şəklində başa düşülür.

İnvestisiya qoyuluşunun müxtəlif sahələrinin mövcudluğundan, həmçinin iqtisadi inkişafdən asılı olan ölkəyə investisiya yatırımlarının məbləği kimi əsas makroiqtisadi xarakteristikalar nəzərə alınır.

Dövlətin investisiya potensialı aşağıdakı komponentlərdən ibarətdir (Zeynalov V.Z. 2012: s.76):

- resurs-xammal (resurslarla təminat);
- əmək (ixtisas səviyyəsi);
- innovasiya (elmin inkişaf səviyyəsi və yenilərinin tətbiqi
- texnologiya);
- istehlakçı (alıcılıq qabiliyyəti);
- maliyyə (vergi bazası və region müəssisələrinin gəlirlilik);
- infrastruktur (dövlətin coğrafi mövqeyi və inkişaf səviyyəsi
- onun infrastruktur);
- institusional (bazar iqtisadiyyatı institutlarının inkişafı)

Regionların inkişafı proqramının əsas elementi onların investisiya cəlbediciliyidir. Dövlətin investisiya cəlbediciliyinin növbəti komponenti regional mənşəli qeyri-kommersiya xarici amillərlə şərtlənən investisiya riskidir.

İnvestisiya riski aşağıdakı xüsusi risklərlə bağlıdır (Məmmədov Ə.C., Seyfullayev İ.Z. 2013: s.78):

- ətraf mühit (ekologiya və təbii vəziyyət);
- sosial (sosial gərginlik);
- iqtisadi (iqtisadi tənəzzül dərəcəsi);
- maliyyə (büdcə və müəssisələrin balans dərəcəsi);
- siyasi (səlahiyyətliyərin tədbirlər yaradılması məsələsində fəaliyyətlərinin uzlaşdırılması);
- investisiya potensialının balanslaşdırılması);
- qanunvericilik (hüquqi şərtləri);
- cinayət (cinayət səviyyəsi, kölgə iqtisadiyyatının ölçüsü).

Sabit maliyyə axınları nəinki regionun biznesinin inkişafına kömək edir, həm də əhalinin iqtisadi artımına və həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə səbəb olur. Region iqtisadiyyatına tammiqyaslı xarici investisiyanın olmaması əhalinin real gəlirlərinin səviyyəsinin yüksəldilməsini çətinləşdirir. Bununla əlaqədar olaraq, regionun investisiya cəlbediciliyinin və ərazinin sosial, həmçinin iqtisadi inkişafının artma imkanlarını üzə çıxara biləcək investisiya potensialının maksimum obyektiv qiymətləndirilməsinə ehtiyac yaranır.

Regionun statistik göstəriciləri sahənin sosial-iqtisadi inkişafının qeyri-bərabərliyini əks etdirir: əhalinin pul gəlirlərinin azalması tendensiyası ümumi regional məhsulun artım templəri üzrə baş verir. Həmin amil regionun iqtisadi və maliyyə sahəsində ciddi problemləri əks etdirir. Bu, ilk növbədə, regionun demoqrafik və kadr problemləri ilə bağlıdır. Əmək qabiliyyətli əhalinin payının və ixtisaslı kadrların buraxılmasının azalması qaçılmaz olaraq investisiya fəallığının azalmasına və regionun investisiya potensialının azalmasına gətirib çıxaracaqdır (Шемякина Н.В., Похилько В.И. 2018: с.155).

Sosial inkişafın daha yüksək qiymətləndirmələrinə malik olan bölgələr XI cəlb edilməsi üçün ərazinin daha yaxşı rəqabət mövqeyinə malikdirlər.Çünki region ərazisi potensial investor tərəfindən yalnız istehsalın yerləşdirilməsi baxımından deyil, həmçinin öz məhsullarının əlavə satış bazarı baxımından da diqqətə alınır.

Buna görə də regionda əhalinin yaşayış səviyyəsi təkcə bazarın potensialından deyil, həm də onun sosial sabitliyindən xəbər verir. Bundan başqa, regionda əlverişli iqtisadi vəziyyəti cinayətkarlığın aşağı səviyyədə olması da göstərir. Xarici investorların qərarlarına, bu regiona investisiya qoymaq, bu regionda istehsal amillərinin həm dəyərində, həm də keyfiyyətində təsir göstərir. Region üçün səciyyəvi olan istehsalın vacib amillərindən biri də zəhmətdir. İşçi qüvvəsinin keyfiyyəti investisiya barədə qərar qəbul etməkdə əsas rol oynayır.

Bundan başqa, istehsalın təkmilləşdirilməsinə və ekoloji təhlükəsizliyin artırılmasına yönələn innovasiyaların həyata keçirilməsi investorların cəlb edilməsinə müsbət təsir göstərir.

Xarici sərmayədarlar üçün investisiya layihələri çərçivəsində xüsusi güzəştli şərtlər xarici investisiyanın həyata keçirilməsində əsas meyardır. Bu vasitəsilə təmin edilir (Шемякина Н.В., Похилько В.И. 2018: с.154):

- xarici paritetlərin və yerli sahibkarların maddi, habelə maliyyə resurslarının cəlb edilməsi;
- qabaqcıl texnika, eləcə də texnologiyaların tətbiqi;
- ixrac yönümlü istehsal yaratmaq və bu əsasda valyuta daxilolmaları artırmaq;
- idarəetmə və marketinq təşkilatının qabaqcıl təcrübəsinin mənimsənilməsi;
- xarici satış bazarlarının mənimsənilməsi və s.

Verilən güzəştlərin həcmi və müddəti, regional administrasiya tərəfindən investorların zəmanət almaq imkanı risklərin azaldılmasına kömək edir və sahibkarlıq üçün daha əlverişli şərait yaradır (xarici sahibkarlar üçün güzəştli şəraitin yaradılması təcrübəsi güzəştlərin miqdarının artırılması, onların müddəti və ölkənin regionlarını əhatə etdikcə bu qanunvericilik vermənin çevikliyi ilə müşayiət olunur). AR-nın subyektləri səviyyəsində xarici investisiyalara qarşı effektiv siyasətin hazırlanması birgə sahibkarlıq layihələrinin yaradılması üçün tədbirləri əhatə etməlidir.

Xİ cəlb edilməsi üçün xarici kapital qoyuluşlarının toxunulmazlığının təmin edilməsi və investisiyalar üzrə məsələlərin həlli ilə bağlı hüquqi beynəlxalq normalara riayət olunması tələb olunur. Ayrı-ayrı iqtisadi sektorlarda və regionlarda

xarici investorlar üçün xüsusi güzəştlər və təminatların işlənilib hazırlanmasını zəruri hesab edirik. Həmçinin, ikitərəfli əməkdaşlıq sistemindən daha geniş istifadə edilməsi, investorların qorunması, həmçinin təşviqinə yönəlmiş hökumətlərarası sazişlər bağlanması zəruridir.

Bizim fikrimizcə, investisiya aktivliyinə böyük təsir “kapital qoyuluşlarının təşviqi, həmçinin qorunması haqqında razılaşmalar” gözlənilən qanunun olmasıdır. Bu qanun Azərbaycanda bütün iri investisiya layihələrinin həyata keçirilməsinin vacib şərtlərini əhəmiyyətli dərəcədə və dünyada kifayət qədər geniş olmayan sxemə əsasən təmin edəcəkdir.

3.2. Qarabağın işğaldan azad olunmuş ərazilərindəyerli investisiyalar zamanı yaranan problemlər və həlli yolları

Ölkə iqtisadiyyatının innovativ inkişafının dinamikliyi regionlar səviyyəsində investisiya proseslərinin effektivliyindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Uzunmüddətli pul qoyuluşları kimi investisiyalar müxtəlif fəaliyyət sahələri üzrə müəssisələrin inkişafına yönəldilir. İntestisiya xarakterli maliyyələşdirmənin növlərindən biri də yerli investisiyalardır. Onlar həmişə məqsədli təyinatla malikdirlər və texnoloji proseslərin yenilənməsinə, malların çeşidinin genişləndirilməsinə, məhsulun keyfiyyətinin artırılmasına, istehsal həcminin artırılmasına, sosial sahədə müsbət effektin əldə edilməsinə (səhiyyə, işsizliyin azaldılmasına və s.) yönəldirlər. Kapital qoyuluşlarının mənimsənilməsinin müsbət nəticəsi müəssisələrin daxili, həmçinin xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin formalaşdırılması və artırılmasıdır. Deməli, regionlarda investisiya qoyuluşu prosesinin səmərəliliyi, kapital qoyuluşlarının mənimsənilməsi problemlərinin və perspektivlərinin aydınlaşdırılması, regional səviyyədə innovasiya irəliləyişlərinin vəziyyəti daimi monitoring tələb edir.

Ölkənin makroiqtisadi sisteminin inkişafı üçün əsas hər bir regionun iqtisadi inkişafıdır, burada işçi qüvvəsinin və resursların qarşılıqlı əlaqəsi, iqtisadi ixtisaslaşmanın xüsusiyyətləri, konkret müəssisələrin əlaqələri, mal və xidmət bazarlarında rəqabətin səviyyəsi, region hüdudlarında mülkiyyət formaları, sosial

infrastrukturun inkişafı və s.nəzərə alınır. Regionun investisiya cəlbediciliyi investisiya resurslarını cəlb etmək və iqtisadi artımın təmin edilməsi, habelə sosial-iqtisadi üzrə proqramların tətbiqi üçün öz regional xüsusiyyətlərindən səmərəli istifadə etmək qabiliyyəti ilə səciyyələnir.

Regionun inkişaf etmiş sahələrə və ya dövlətlərə nisbətən coğrafi mövqeyi, nəqliyyat şəbəkəsinin inkişafı, təbii resursların və keyfiyyətli işçi qüvvəsinin olması, istehsal güclərinin yerləşdirilməsi, innovasiya proseslərinin infrastruktur təminatının kifayət etməsi investisiya cəlbediciliyinin yüksəldilməsində mühüm amillərdir. İnkişaf etmiş dövlətlərlə ümumi sərhədlər, adətən, öz iqtisadi fəallığını artırmaq üçün bu ölkələrin bazarlarından istifadə etmək imkanı yaradır.

İAEƏ-də nəqliyyat infrastrukturunu, avtomobil yollarının və dəmir yollarının bərpası və s. innovativ investisiya inkişafı üçün bütün ilkin şərait yaradır (<http://www.science.gov.az/news/open/15789>).

İAEƏ-də dolomit, əhəng daşı, gips, təbaşir, asbest, qrafit, tikinti və kvars qum və s. tikinti materialları və qara metallurgiya sənayesi üçün əsas xammal olan bir çox müxtəlif faydalı qazıntılar cəmlənmişdir. İnvestisiya cəlbediciliyinin reytinginin artırılması üçün ən vacib əhəmiyyət daş kömür yataqlarıdır.

Sahənin innovativ inkişafında müəssisələrin rolu əvəzsizdir. Onların böyük miqdarda olması klasterin formalaşması və regionun daha yüksək investisiya aktivliyi ehtimalını nəzərdə tutur.

Qarabağ regionu güclü sənaye mərkəzidir, ona görə də işçi qüvvəsinin olması onun iqtisadi inkişafı üçün fəvqəladə əhəmiyyət kəsb edir. Regionunun sənaye fəaliyyəti arasında ən çox investisiya metallurgiya kompleksinə və kömür sahəsinə yerli investisiyalar qoyulmasıdır.

Regional xüsusiyyətlərin müsbət olmasına baxmayaraq, regionun investisiya mühitinin formalaşmasının həlledici amili ölkədə siyasi vəziyyətin sabitliyidir. Ümumdövlət səviyyəsində dövlətin regionlarına investisiyaların cəlb edilməsi tendensiyalarında destruktiv element rolunu oynaya biləcək faktor - siyasi vəziyyətdir. Müsbət hal onun müəyyən tarazlıq vəziyyətinin təmin edilməsi və müvafiq keyfiyyət səviyyəsində lazımi keyfiyyət xarakteristikalarının olması

halında bu amili formalaşdırır. Siyasi sabitlik-gözlənməz dəyişikliklərin olmaması üçün zəmanətin yüksək səviyyəsi, investisiya fəaliyyətinin aparılması üçün qanunvericilik bazasının formalaşdırılması üçün dəqiq müəyyən xəttidir.

İnvestisiya qoyuluşları müəssisələrdə olan istehsal fəaliyyəti genişləndirilməsi üçün bazadır. Kapital investisiyalarının səviyyəsi nə qədər yüksəksə, investor üçün bir o qədər də cəlbedici olan sahədir. İnvestisiyaların həcmi təhlil edərkən bütövlükdə ölkə üzrə müsbət dinamika aşkar edilmişdir (Məmmədov Ə.C., Seyfullayev İ.Z. 2013: s.88).

Bölgənin əhalisinin urbanizasiyası davamlı bir artım tendensiyasına malikdir. Regionun ümumi sayının daim azalması fonunda kənd yerlərində əmək qabiliyyətli əhalinin sayının azalması kifayət qədər ciddi göstəricidir. Bu, nəinki kənd təsərrüfatı istehsalının artım templərinin azalmasına, həm də bütün kənd infrastrukturunun itirilməsinə gətirib çıxara bilər. Nəzərə alsaq ki, sahənin sənaye infrastrukturunda aqrar sektor kifayət qədər böyük xüsusi çəkiyə malikdir, demoqrafik tənəzzül problemi daha da kəskinləşir. Bu problemin həlli regionun sosial-iqtisadi proqramlarının büdcə maliyyələşdirilməsinin artırılmasında deyil, xarici və daxili mənbələrdən investisiya axınlarını cəlb etməyə imkan verəcək şəraitin yaradılmasında da dayanır.

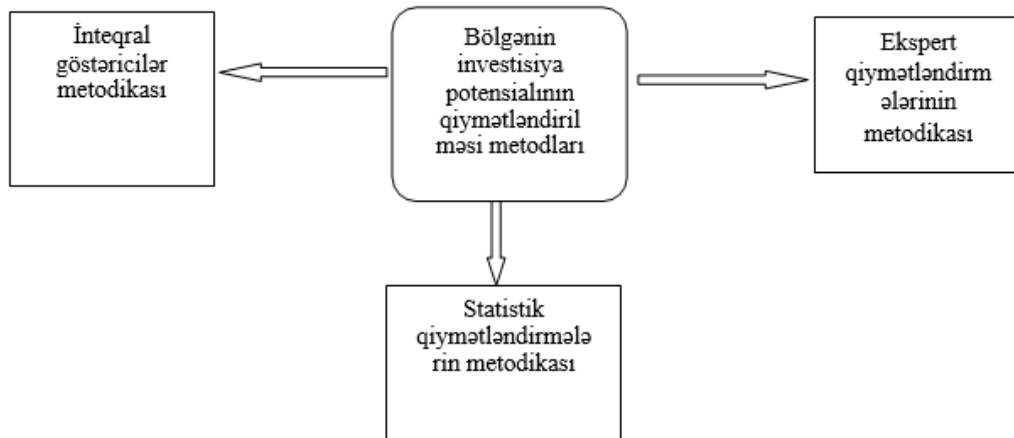
Regiona investisiya axınlarının cəlb edilməsinin qarşısında duran əsas vəzifələrin yerinə yetirilməsi, ilk növbədə, sahənin investisiya potensialının formalaşmasının əsas elementi olan bələdiyyə qurumlarının investisiya cəlbediciliyinin artırılması hesabına həll olunmalıdır (Əliyev A.L. 2004: s.84).

Bələdiyyə rayonlarında iqtisadi artımın artırılması ilə bağlı vəzifələrin həyata keçirilməsi region iqtisadiyyatına investisiyaların cəlb edilməsi probleminin həllinə əsaslanır. Bir sıra siyasi səbəblər üzündən XI cəlb edilməsi çətinləşdiyindən, yenidən investisiya qoyuluşu vacib məsələ kimi gündəmə gəlir. Maliyyələşdirmənin daxili mənbələri, ilk növbədə, bələdiyyə qurumlarının investisiya cəlbediciliyinin artması ilə bağlıdır. Deməli, regionun sosial və iqtisadi siyasətində prioritet məsələ ilk növbədə bələdiyyə qurumlarının investisiya cəlbediciliyinin inkişafı problemidir.

Problemin həlli vilayətin hər bir bələdiyyə rayonunun investisiya imkanları haqqında tam obyektiv məlumata malik olmaq lazımdır.

Bələdiyyə qurumlarının investisiya siyasəti ərazinin iqtisadi, sosial və təbii resurslarını nəzərə alan kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikasından ibarət olmalıdır. Bu siyasət investisiya cəlbediciliyi və investisiya iqlimi kimi kateqoriyalara əsaslanmalıdır. Elmi tədqiqatların müasir təcrübəsində regionların investisiya potensialının qiymətləndirilməsi üçün kifayət qədər sayda metodikalar işlənib hazırlanmışdır.

Sxem 2: Regionların investisiya cəlbediciliyinin qiymətləndirilməsi metodları

Mənbə: Римера М. Экономическая оценка инвестиций 2012: с.119 əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

İşlənib hazırlanmış metodikalar əksər hallarda bir sıra zəhmət tələb edən və bahalı ekspert prosedurlarının həyata keçirilməsini tələb edir. Bundan əlavə, onlar müxtəlif bələdiyyə rayonlarının sosial-iqtisadi inkişafının xüsusiyyətlərini nəzərə almırlar ki, bu da ümumiləşdirici göstəricilərə gətirib çıxarır. Bu metodikalar əsasən Subyektiv və adətən tədqiq olunan ərazi xüsusiyyətlərinin real səpələnməsini düzəldir. Buna görə də, müxtəlif bələdiyyə rayonlarının iqtisadi və sosial xüsusiyyətləri nəzərə alınmadan investisiya cəlbediciliyinin qiymətləndirilməsi metodikalar əsasında həyata keçirildiyinə görə, regionda investisiyaların artması probleminin həlli sual altına qoyur.

İnvestisiya cəlbediciliyinin qiymətləndirilməsi metodikası bələdiyyələrin müxtəlif iqtisadi və sosial parametrlərinə görə differensiallaşdırılmış çoxfunksiyalı model olmalıdır. Beləliklə, bələdiyyə rayonlarının investisiya potensialının

qiymətləndirilməsi metodikasının işlənilib hazırlanması zərurəti yaranmışdır. (Zeynalov V.Z. 2012: s.91).

Regionun investisiya potensialının qiymətləndirilməsi metodikası bir sıra vacib müddəalara əsaslanmalıdır. Birincisi, hər bir region sosial - iqtisadi inkişaf baxımından çox fərqli olan bələdiyyə qurumlarından ibarətdir. İkincisi, statistik göstəricilər, xüsusilə rəsmi məlumatlar tez-tez işlərin real vəziyyətini əks etdirməyə bilər. Üçüncüsü, hər bir bələdiyyə rayonunun imkanlarını və məhdudiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır (İbrahimov F.M. 2007: s.300).

İAEƏ-lərin bərpası və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü regionda geosiyasi mənzərəni köklü şəkildə dəyişib. Vəziyyətin monitorinqi üzrə Türkiyə-Rusiya birgə Mərkəzinin yaradılması və Rusiya sülhməramlı qüvvələrinin münafişə bölgəsinə yeridilməsi nəqliyyat-iqtisadi əlaqələrin açılmasına, qaçqınların geri qayıtmasına və dağılmış yaşayış məskənlərində həyatın dirçəlməsinə şərait yaratmışdır. İAEƏ-lərin vəziyyəti və onların bərpası üzrə proqramlar həyata keçirilir.

Azad torpaqlarda tamamilə məhv olmasına baxmayaraq, Azərbaycan hökuməti tərəfindən təsərrüfatın bərpası üzrə proqramların icrasına və qaçqınların qayıtmasına şərait yaradılmasına başlanılıb. Bu məqsədlə dövlət büdcəsindən 2,20 mlrd man ayrılıb ki, bu da mərhələ-mərhələ torpaqların minalardan təmizlənməsi və infrastrukturun tikintisi üçün ayrılır. İAE Azərbaycan torpaqlarının minalardan azad edilməsi onunla mürəkkəbləşir ki, Ermənistan minalanmış sahələrin xəritələrini təqdim etməkdən imtina edir. Erməni düşmənçiliyinin həddindən artıq olduğunu dərk edərək, onların anlayışına güvənmək təəccüblü olardı. Bu kontekstdə yaxın perspektivdə nəqliyyat dəhlizlərinin dirçəldilməsinə ümid etmək olmaz(<http://www.science.gov.az/news/open/15789>).

Dağıdılmış kənd və şəhərlərin bərpası strategiyasına uyğun olaraq Füzulidə hava limanının tikintisi, Zəngilan rayonunda “ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” in yaradılması nəzərdə tutulur. Ümid etmək olar ki, qaçqınların minalardan təmizlənməsi və qaytarılması üzrə proqramların ardıcıl surətdə həyata keçirilməsi Azərbaycanın bu əzabkeş torpağında həyatın canlanmasına kömək edəcəkdir.

3.3. Azərbaycanda xarici investisiyaların cəlb edilməsi perspektivləri

Ölkədə davamlı iqtisadi artımın dəstəklənməsi istənilən dövlətə rəhbərlik etmək üçün strateji məqsəddir. Azərbaycan üçün iqtisadi artımın davam etdirilməsi məsələsi iqtisadi inkişafın hazırkı modelinin fundamental şəkildə tükənməsi və iqtisadiyyatın digər artım kanallarının həyata keçirilməsi zərurəti ilə xüsusilə aktualdır. Belə kanallardan biri daxili investisiyalara alternativ kimi XI cəlb olunmasıdır. Xarici investisiyalar əhalinin məşğulluğunun və gəlirlərinin artmasını təmin edir, müasir texnologiyaların işlənilib hazırlanmasına imkan verir, korporativ idarəetmənin səviyyəsini artırır.

Xarici empirik tədqiqatların əksəriyyəti cəlb olunan xarici investisiyaların həcmi ilə iqtisadi artım templəri arasında birbaşa asılılığın olduğunu təsdiq edir. Xarici investisiyaların milli iqtisadiyyata daxil olması, qəbul edən ölkələr üçün yeni investisiyaların, texnologiyaların və idarəetmə bacarıqlarının verilməsi yolu ilə məhsuldarlığın artırılması hesabına iqtisadi artıma imkan yaradır (Ахмедова Л.А., Булатова У.Б. 2016: с.109).

Xarici investisiyaların iqtisadi artıma təsiri texniki tərəqqinin, ev sahibi ölkənin iqtisadiyyatının, iqtisadi sabitliyin, dövlətin investisiya siyasətinin səviyyəsindən, açıqlığın dərəcəsindən və insan kapitalının miqdarından asılıdır.

Cədvəl 6: Azərbaycan iqtisadiyyatına 2014-2020-ci illərdə yönəldilən xarici investisiyalar

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Xarici investisiyalar:							
mlyn.manat	9175.6	10998.9	16216.1	15697.3	14002.1	12119.5	10413.2
mlyn.dollar	11697.7	10719.1	10161.1	9120.5	8236.5	7129.1	6125.4

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/>

Cədvəldən görünürdü ki, 2014-2020-ci illər ərzində Azərbaycana yönəldilən xarici investisiyaların həcmi azalmışdır. İnteraksiyaların cəlb edilməsi problemi bu gün ən vacib problemlərdən biridir. Azərbaycanın gənc və kifayət qədər dinamik inkişaf edən milli iqtisadiyyatına gələcək investisiya qoyuluşları üzrə əlverişli şəraitin yaratmaq mövcud reallıqları, maneələri, mövcud potensialı dərk

etmək, habelə investisiyaların həcmi və sonrakı axını artırmaq üçün zəruri tədbirləri görmək lazımdır.

İnvestisiya mühitinin xüsusiyyətlərinin ətraflı tənqidi təhlili investisiya axınının imkanlarının artırılması və mövcud maneələrin aradan qaldırılması üzrə məsələlərin asanlaşdırılmasına kömək edə bilər. Biz Azərbaycana investisiya axını stimullaşdırmaq üçün tədbirlər görülməsini tez-tez eşidirik, lakin real olaraq bu gün bu sahədə əhəmiyyətli problemlər mövcuddur (Əliyev A.L. 2004: s.89).

Sırr deyil ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının imkanları kifayət qədər genişdir və rəşional yanaşmada investisiyalar, xüsusilə qeyri-neft sektorlarında böyük imkanlar mövcuddur. Aydındır ki, xidmətlər, həmçinin infrastruktur və kənd təsərrüfatı, bank sektorlarının əhəmiyyətli investisiyalara xüsusi ehtiyacı vardır. Düşünmək olardı ki, bu gün Azərbaycan siyasi və makroiqtisadi sabitlik, əhəmiyyətli təbii resurslar və kifayət qədər işçi qüvvəsinin olması kimi davamlı investisiya mühitinin əsas meyarlarına malikdir. Xüsusi vurğulamaq istərdik ki, yeganə məsələ sənaye və elmi potensialla bağlı olan problemlərdir.

Düşünmək olardı ki, bu gün Azərbaycan siyasi və makroiqtisadi sabitlik, əhəmiyyətli təbii resurslar və kifayət qədər işçi qüvvəsinin olması kimi davamlı investisiya mühitinin əsas meyarlarına malikdir. Xüsusi vurğulamaq istərdik ki, yeganə məsələ sənaye və elmi potensialla bağlı olan problemlərdir. Azərbaycanda sənaye sektorunun inkişaf templəri arzuolunan xarakter daşıyır. Təkmilləşdirilmiş təhsil sistemi və ittifaqdan miras qalmış elmi müəssisələr ilə bağlı elmi potensial bu gün sürətlə və dinamik inkişaf edən Azərbaycan iqtisadiyyatının tələblərini ödəmək iqtidarında deyil. Son illər xaricdə təhsil almış insanların sayı xeyli artsa da, yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin çatışmazlığı hələ də ölkədə hiss olunur və bu çatışmazlığı xarici yüksək intellektual işçi qüvvəsi hesabına kompensasiya edilir.

Azərbaycanın ÜTT daxil olması gələcək davamlı iqtisadi inkişaf və müxtəlif sahələrə, əsasəndə qeyri-neft sektoruna kapital yönəltmək imkanı kimi qiymətləndirilir. Azərbaycan son illər dünyada ən sürətli iqtisadi templərlə inkişaf edir.

Azərbaycanda aparılan, sabit iqtisadi inkişafa və iqtisadiyyatın kompleks bərpasına yönəlmiş uğurlu iqtisadi siyasət, əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasına yönəlmiş səylər, sahibkarlığın inkişafı üçün yaradılan şərait AR-da etibarlı investisiyaların cəlb edilməsində, biznesin inkişafında və sabit inkişafda böyük uğurlara nail olmağa imkan vermişdir. Son zamanlar AR-da aparılan islahatlar kreditləşmə prosesinin sadələşdirilməsinə, daha səmərəli vergi sisteminin yaradılmasına, yeni biznesin açılması, investorların hüquqlarının qorunması üzrə əlverişli şəraitin qurulmasına yönəldilib. Bütün MDB ölkələrindən bu gün AR regionda montaj investisiyalarına görə birinci yeri tutur (Əliyev Ş.T. 2020: s.10).

Son on beş ildə Azərbaycana birbaşa cəlb edilən XI-ların payı 37 mlrd. ABŞ dollar təşkil edib. İqtisadi inkişafda əldə etdiyimiz uğurlara baxmayaraq, biz hələ də İEO iqtisadiyyata malik olan ölkə olaraq qalırıq, beləliklə, biz ÜTT-nin razılaşmalarına uyğun olaraq İEO bütün ölkələrə verilən xüsusi və diferensial rejimdən istifadə hüququ əldə etməliyik. Azərbaycanın inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyata malik ölkə kimi DTT-ya qoşulması iqtisadiyyatın qloballaşması, müxtəlif sahələrin inkişafı, qeyri-neft sahələrinin, yəni kənd təsərrüfatının, turizmin, informasiya texnologiyalarının, tikinti, nəqliyyatın, əhəlinin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, davamlı iqtisadi inkişaf və ixracın inkişafı yolunda müsbət səmərə verəcəkdir (Şəkəraliyev A., Şəkəraliyev Q. 2016: s.156).

İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrə istiqamətlənməsini təşkil etmək və davamlı olaraq, sosial və iqtisadi inkişaf təşkilatları üçün növbəti dövlət proqramları Bakı şəhərinin və onun kəndlərinin, həmçinin rayonlarının “Sosial və iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” həyata keçirilmişdir. Nəzərə alsaq ki, dövlətin dünya okeanına bilavasitə çıxışı yoxdur və neft və qaz sahəsindən asılı vəziyyətdədir, Azərbaycanın DTT qoşulması və bu dünya təşkilatında üzv olması Azərbaycanın iqtisadi siyasətinin məqsədlərini həyata keçirmək üçün yaxşı imkan yaradacaqdır. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrə yönəldilməsi, neft sahəsinin inkişafı üçün ölkəmiz çoxşaxəli ticarət təşkilatına bizim üçün sərfəli şərtlərlə inteqrasiyaya can atır.

Bundan başqa, Azərbaycan Respublikasının hakimiyyəti son illər bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirib ki, bu da dövlətin iqtisadi artımının təşviqinə və

ÜTT sazişlərinin şərtlərinə uyğun olaraq milli qanunvericiliyin dəyişdirilməsinə yönəldilib. DTT-nin sazişlərinin tələblərinə uyğun olaraq mövcud otuz dörd qanunvericilik aktından on dördü, məsələn: informasiya texnologiyaları üzrə sazişlər, tikinti avadanlıqları üzrə sazişlər və s (Əliyev Ş.T. 2020: s.11).

Biz ÜTT təşkilatının üzvləri tərəfindən lazımi yardımların və dəstəyin alınmasına ümid bəsləyirik ki, dövlət təşkilata qarşılıqlı surətdə faydalı şərtlərlə qoşula və təşkilata üzv ola bilsin. Hazırda əsas diqqət investisiya fəaliyyəti və XI qorunması haqqında yeni qanunların qəbul edilməsinə yönəldilməlidir ki, bu da digər ölkələrin investisiya fəaliyyətinin qorunması sahəsində beynəlxalq biznes təcrübəsinin və mütərəqqi təcrübəsinin ən mükəmməl elementlərini əks etdirdir. Baltikyanı ölkələrin və Qazaxıstanın təcrübəsi çox mütərəqqi təcrübədir və onlar təkmilləşdirilmiş qanun və qaydaların qəbulu vasitəsilə investisiya fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik bazasını möhkəmləndiriblər.

Şübhəsiz ki, Azərbaycan ilk növbədə Avropa ölkələrinin, Skandinaviya ölkələrinin mütərəqqi iqtisadiyyatlarının təcrübəsindən yararlanmalıdır. Bundan başqa, Azərbaycan iqtisadiyyatın liberallaşdırılmasına, vergi dərəcələrinin azaldılmasına, qanunvericilik bazasının ən vacib təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş mütərəqqi iqtisadi islahatlar kursunu davam etdirməlidir.

Ölkəmizdə iş adamlarının hüquq və azadlıqlarının yüksək etibarlı şəkildə qorunmasının yeni mərhələsi başlanmışdır. Mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarında şuranın təşkili işgüzar dairənin vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının təmin olunmuş müdafiəsinin yeni mərhələsini canlandırmalıdır.

Cədvəl 7: Xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün alətlər

Ölkələr	Xarici investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması alətləri
ABŞ	Vergi güzəştlərinin verilməsi, o cümlədən güzəştli bank kreditləri, innovativ qrantlar; ABŞ iqtisadiyyatına milli və xarici investisiyaların stimullaşdırılması üçün SelectUSA proqramı (xarici investorlara informasiya yardımının göstərilməsini, xarici investisiyalara qarşı inzibati maneələrin azaldılmasını nəzərdə tutur).
Almaniya	Vergi güzəştləri, vergi tətilləri, güzəştli amortizasiya sistemi, əlverişli şərtlərlə kreditlərin alınması
Böyük Britaniya	Sadələşdirilmiş gömrük və inzibati prosedurlar və güzəştli vergi dərəcələri tətbiq olunan "azad zonalar" və "sahibkarlıq zonaları" nın yaradılması; kiçik və orta şirkətlərə güzəştli şərtlərlə daşınmaz əmlakının verilməsini nəzərdə tutan Regional İnkişaf Agentlikləri tərəfindən həyata keçirilən proqramlar; xarici investorlara viza və yaşayış icazəsi almaq üçün güzəştli şərtlər.
Cənubi Koreya	Vergi tətilləri, elmi-tədqiqat layihələri üçün nağd qrantlar, işçilərin işə qəbulu və tədrisinə maliyyə dəstəyi, müəyyən müddətə torpaq icarəsindən azad olmaq və ya onun azaldılması.
Çin	Azad iqtisadi zonaların yaradılması; xarici investisiyalar üçün üstünlüklər: birgə müəssisələr üçün vergi güzəştləri; istehsal üçün zəruri olan xammal, material və avadanlıqları sərbəst idxal etmək hüququ; lisenziyalaşdırma prosedurlarının sadələşdirilməsi; dövlət zəmanəti; bir sıra ağır yerli ödənişlərin ləğvi
Hindistan	Xarici investisiyalar üçün təsdiqləmə prosedurundan keçmə müddətinin sadələşdirilməsi və azaldılması; xarici investisiyaların cəlb olunmasına cavabdeh qurumların yaradılması; xarici investisiyalar üçün üstünlüklər: vergi tətilləri, vergi güzəştləri, sürətli amortizasiyadan istifadə icazəsi.
Fransa	Innovasiya klasterlərinin yaradılması və dəstəklənməsi, xüsusi iqtisadi zonaların - texnoparkların yaradılması, xarici investorlara dövlət xidmətləri sahəsində yardım, vergi və inzibati şərtlərlə zəmanət.
Polşa	Azad iqtisadi zonalarda mənfəət və əmlak vergisindən azadolma, investisiya qrantları, yeni texnologiyaların əldə edilməsi və yaradılması ilə əlaqədar güzəştlər.
Yaponiya	Yüksək gəlirli işlə məşğul olan xarici şirkətlərə subsidiyalar; əsas vəsaitlərin (torpaq, tikililər, maşın və avadanlıqlar) alınması, habelə elmi-tədqiqat işləri üçün maliyyə proqramları; ticarət və investisiya sahəsində xidmət; vergi güzəştləri.

Mənbə: Шемякина Н.В., Похилько В.И. 2018: с.157

Xarici investisiyalardan uğurlu istifadə nümunəsi Yaponiya və Cənubi Koreya ola bilər, onlar öz inkişafının ilk mərhələlərində sənayenin prioritet sahələrinin birbaşa kreditləşdirilməsi proqramlarından fəal istifadə edirdilər. Hazırda bu ölkələr iqtisadi artımın ən yüksək templərinə nail olublar. Müqayisə üçün maliyyə sisteminin yetərincə liberallaşdırıldığı və maliyyə resurslarına birbaşa dövlət dəstəyi sahəsinin son dərəcə məhdud olduğu Filippində iqtisadiyyatın inkişaf prosesi daha az uğurludur.

Yaponiya hökumətinin Amerika və Qərbi Avropa patentlərinin və lisenziyalarının sərbəst əldə edilməsi, dünya bazarlarında xammal və yanacaq qiymətlərinin aşağı düşməsi nəticəsində milli iqtisadiyyatın inkişafına dəstək istiqamətində həyata keçirdiyi tədbirlər diqqəti cəlb edir. Bu yanaşma Yaponiyaya

böhranlardan qaçmağa və iqtisadiyyatın dinamik inkişafını təmin etməyə imkan verdi. Bu layihələrin əməli surətdə həyata keçirilməsinin əsasını birbaşa investisiyalar və hökumət kreditləri təşkil etmişdir (Шемякина Н.В., Похилько В.И. 2018: с.157).

Bütün öyrənilmiş ölkələrin nümunəsinə görə, yüksək texnologiyalı və elmtutumlu istehsala XI cəlb edilməsinə diqqət yetirmək lazımdır, çünki qabaqcıl xarici texnologiyaların alınması və istehsal fondlarının yenilənməsi ixtisas səviyyəsini və işçi qüvvəsinin məhsuldarlığını artıracaqdır.

Beləliklə, xarici təcrübə üzrə investisiya fəaliyyəti üçün təşkilati hüquqi şəraitin yaxşılaşdırılması üzrə kompleks tədbirlər həyata keçirilmiş, regionlar XI cəlb olunmasının səmərəliliyini artırır.

Milli iqtisadiyyata xarici kapitalın sabit şəkildə cəlb edilməsi üçün DÖT mühüm rolunu oynayır:

- DÖT-layihələr sahəsində beynəlxalq standartların tətbiqi vasitəsilə xarici investorlarla qarşılıqlı münasibətlərin qurulması. Xarici investorlar üçün bu layihə cəlbedicidir və buraya aparıcı beynəlxalq təşkilatlardan məsləhətçi və ekspertlər cəlb olunur;

- XI cəlb edilməsi problemlərinin həlli inkişafın yeni səviyyəsinə qalxmağa, bütövlükdə ölkənin investisiya və sosial cəlbediciliyinin artmasını təmin etməyə, AR bütün subyektlərində əhalinin həyat səviyyəsini yüksəltməyə imkan verəcək.

Ümumiyyətlə, XIyatırımları üçün aşağıdakı tədbirlərin görülməsi məqsədəuyğun olardı.

Cədvəl 8: Xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün tədbirlər

№	Tədbirlər
1	inflyasiyanın zəiflədilməsi;
2	vergi qanunvericiliyinin onun sadələşdirilməsi və istehsalın stimullaşdırılması istiqamətində nəzərdən keçirilməsi;
3	əmanətlər üzrə faiz dərəcələrini artırmaqla müəssisələrin və əhalinin investisiya ehtiyacları üçün sərbəst vəsaitlərinin səfərbər edilməsi;
4	qanunla müəyyən edilmiş iflas mexanizminin işə salınması;
5	uzunmüddətli investisiya qoyan banklara, yerli və xarici investorlara vergi güzəştlərinin verilməsi;
6	dünya ölkələri ilə malların, kapitalın və işçi qüvvəsinin sərbəst hərəkəti üçün orta q bazarın formalaşması;
7	güzəştlər və azad iqtisadi zonalar haqqında qanunların qəbul edilməsi;
8	xarici investisiyaların siyasi və kommersiya risklərindən sığortalanması sisteminin yaradılması və təkmilləşdirilməsi;
9	milli valyutanın məzənnəsini gücləndirmək və onun konvertasiyasına nail olmaq;
10	investisiya layihəsinin müxtəlif iştirakçıları arasında risklərin bölüşdürülməsinin səmərəli mexanizmini tətbiq etmək və s.

Mənbə: Araşdırmadan əldə olunan məlumat əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün proqnoz müsbətdir, çünki xarici investisiya axını artır, ixrac artır və işgüzar iqlim yaxşılaşır. Son illər İT sahəsində, kənd təsərrüfatında, avtomobil sənayesində, emal sənayesində və bərpa olunan enerji sektorunda sürətli inkişaf müşahidə olunur. İnkişafın sonrakı illərdə də davam ediləcəyi gözlənilir, baxmayaraq ki, investorlar sektor risklərini diqqətlə qiymətləndirməlidirlər. Bütün müvafiq maddələr olan, Azərbaycan beynəlxalq investorlar üçün cəlbedici yer olur. Bir sıra problemlərə baxmayaraq, donorlar və investorlar hökumət və cəmiyyətin Azərbaycanı dinamik bazar iqtisadiyyatına çevirməyə hazır olduqlarını qiymətləndirirlər.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dissertasiya işinin yekunda ümumiləşdirilmiş və tərtib edilmiş aşağıdakı nəticələri qeyd etmək olar:

- İnvestisiyalar iqtisadiyyatın strukturunun formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi üçün ən vacib alətlərdən biridir. İnvestisiya sahəsinin və dövlət siyasətinin transformasiyası Azərbaycan iqtisadiyyatının gələcək inkişafında aparıcı rol oynamalıdır. Dövlət investisiya siyasəti ölkədə əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasına, milli və xarici kapitalın stimullaşdırılmasına, eləcə də perspektivli layihələrə birgə (özəl və dövlət) investisiyanın yeni formalarının axtarışına yönəldilməlidir.

- Dünya bazarında neftin qiyməti artdıqca Azərbaycanda neft hasilatının artması əlverişli olur. İnvestisiyaların ümumi həcmində xarici investisiyaların üstünlük təşkil etdiyini nəzərə alsaq, xarici investisiyalar əsasən neftin qiymətindən asılıdır. Neftin qiyməti artdıqca dövlət investisiyaları da artır.

- Ölkə iqtisadiyyatının innovativ inkişafının dinamikliyi regionlar səviyyəsində investisiya proseslərinin effektivliyindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. İnvestisiya xarakterli maliyyələşdirmənin növlərindən biri də investisiyalardır. Regionlarda investisiya yatırımı meylləri, kapital qoyuluşlarının mənimsənilməsi problemlərinin və perspektivlərinin aydınlaşdırılması, regional səviyyədə innovasiya irəliləyişlərinin vəziyyəti daimi monitoring tələb edir.

- Xarici investisiyalar kapitaldan, biznesdən mənfəət əldə etmək, firma üzərində nəzarətdən birbaşa və dolayı faydalar əldə etmək məqsədi daşıyır. Xarici investisiyaların köməyi ilə ölkənin iqtisadi inkişafını yaxşılaşdırmaq, rəqabətə davamlılığını stimullaşdırmaq, yeni iş yerlərinin sayını artırmaq, yeni istehsal və idarəetmə texnologiyaları əldə etmək, ixracı stimullaşdırmaq olar. İnvestisiyalar həmçinin kapital və valyuta gəlir mənbəyidir.

- Xarici investisiyalar mövcud rəqabət üstünlüklərindən istifadə edərək və yenilərinin yaradılması hesabına Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatında rəqabət qabiliyyətinin artırılması mexanizmi kimi xidmət edə bilər. Xarici

investisiyaların artırılması üçün mühüm şərt xarici investorların milli iqtisadiyyatda fəaliyyət göstərməsi üçün sabit şəraitin yaradılmasına yönəlmiş dövlət siyasətinin həyata keçirilməsidir. Bu məqsədə çatmaq ölkəmizin milli rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına və beynəlxalq iqtisadi sistemə daha fəal inteqrasiyasına kömək edəcəkdir.

- Qarabağ bölgəsində iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi müxtəlif program-məqsədli metodlardan istifadə etməklə həyata keçirilir, habelə iqtisadiyyatın bir çox sahələri üzrə bölüşdürülür.

- İAEƏ-də bərpa işləri daha cəlbedici investisiya mühitinin yaradılması və bu regiona daxili və xarici investisiyaların fəal cəlb olunması zərurəti vardır. Dünya təcrübəsinə əsaslanaraq, ən müasir və ən yüksək texnologiyalardan istifadə etməklə “ağıllı kəndlər” və “ağıllı şəhərlər” in tikintisi nəzərdə tutulur.

- İAEƏ-də investisiya üzrə mühitin yaxşılaşdırılması üzrə xarici investisiyalar üzrə qanunun qəbul edilməsi son dərəcə mühümdür. Belə ki, xarici investorların əmanətlərini təmin edir və onu qoruyur.

Aşağıdakı təkliflər irəli sürülmüşdür:

- İAEƏ-də sənaye parklarının yaradılması ölkənin qeyri-neft sektoru üzrə davamlı inkişafı, o cümlədən ölkə iqtisadiyyatının ixrac potensialının artırılması, rəqabətqabiliyyətli, idxal-ixrac məhsulları istehsalı, ətraf rayonlarda məşğulluğun təmin edilməsi, investisiyaların, habelə müasir texnologiyaların da cəlb olunması baxımından xüsusilə vacibdir. Sənaye parklarının inkişafından asılı olaraq, ərazi təşkilatının müxtəlif strategiyalarından və hər bir bölgə üçün iqtisadi inkişaf səviyyəsi üzrə addım-addım inkişaf strategiyaları işlənib hazırlanmalıdır.

- İAEƏ-də sənaye müəssisələrinin informasiya, marketinq, eləcə də standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma sahəsində fəaliyyətinin dəstəklənməsi, kadr hazırlığında təlim və xüsusilə sənaye müəssisələrinin elmi araşdırmalara dəstək və inkişafına dəstək mexanizminin yaradılmalıdır.

- İAEƏ-də elektrotexnika, cihazqayırma, avtomobilqayırma sahələrinin inkişafı üçün imkanlar var. Bu sahələrin inkişafı əsasən hazır məhsulların xarici məhsullardan yığılması və sonradan bəzi məhsulların istehsalı ilə bağlıdır. Regionda

tullantuların çeşidlənməsi, daşınması və emalı üzrə obyektlərin tikintisi və istismara verilməsi də investisiya prioritetlərindən biridir. Sənayedə prioritet investisiya üstünlükləri yüngül və qida sənayesi ola bilər, belə ki, bu sahələrdə kapital dövriyyəsinin daha sürətli tempi var və bu, həm xarici, həm də milli kapitalın axınını əhəmiyyətli dərəcədə stimullaşdıracaqdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. “Ağıllı şəhər” və “Ağıllı kənd” konsepsiyasının hazırlanması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. (2021), Bakı şəhəri, 19 aprel 2021-ci il.
2. “Qarabağın İnkişaf Fondu” müşahidəçilər Şurasının tərkibinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı, 4 yanvar 2021-ci
3. Arsaxanova Z.A., Sultanov G.S. Biznes İqtisadiyyatı, 2013,2-12, № 2-41, 309 səh.
4. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişaf haqqında milli prioritetlər.(2021), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 fevral 2021-ci il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
5. Əhmədov M.A., Hüseyn A.C. (2011), İqtisadiyyatın dövlət tənzimləməsinin əsasları, Metodik vəsait, Bakı, “İqtisad Universiteti”, 365 səh.
6. Əliyev A.L.(2004), Azərbaycan sənayesində xarici və daxili investisiyalardan səmərəli istifadə problemləri, Bakı, Elm, 342 səh.
7. Əliyev Ş.T.pandemiya və postpandemiya şəraitində Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin aktual məsələləri.“İzvestiya”, AMEA, İqtisadiyyat İnstitutu, 2020,səh.5-12.
8. İbrahimov F.M. (2007), “Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən xarici investisiyalar və onun milli iqtisadiyyatın dirçəlməsində rolu”, Bakı, Elm, 395səh.
9. İsayev S.Z. (2010), “İnvestisaya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi”, Dərs vəsaiti, Bakı,Qanun, 361 səh.
10. İsayeva Ş.M., Cəbraylova D.M. İnvestisiya qərarlarının qəbul edilməsi üçün alternativlərin təhlili. innovasiya, texnika və texnologiyalarda keyfiyyət və xidmət,Elmi-praktiki konfransı materialları, Bakı,2014,3 cild,səh.119-121.
11. Məmmədov Ə.C., Seyfullayev İ.Z. (2013), Vergi və investisiya, Bakı, Elm, 376 səh.

12. Musayev A., Zeynalov M. (2021), Xarici dəstək Qarabağın bərpası və inkişafı proseslərində mühüm amildir, 27.01.2021. <http://www.science.gov.az/news/open/15789>.
13. Sabiroğlu N. (2006), “Qloballaşma və xarici investisiyalar”, Bakı, Elm, 254 səh.
14. Səmədzadə Z. (1995), “Dağlıq Qarabağ: naməlum həqiqətlər”, Bakı, 269 səh.
15. Şəkərəliyev A., Şəkərəliyev Q. (2016), Azərbaycan iqtisadiyyatı: reallıqlar və perspektivlər / red. M.Ə. Əhmədov. Bakı, Elm, 532 səh.
16. Şəkərəliyev A.Ş. (2000), Keçid iqtisadiyyatı və dövlət, Bakı, Qanun, 369 səh.
17. Şəkərəliyev A.Ş., Əliyev A.A. (2002), Bazar iqtisadiyyatına keçid: dövlətin iqtisadi siyasəti, Bakı, Elm, 443 səh.
18. Şəkərəliyeva Z.A. (2003), Keçid iqtisadiyyatında xarici investisiya qoyuluşunun zəruriliyi və onun nəzəri aspektləri, Bakı, Qanun, 412 səh.
19. Zeynalov V.Z. (2012), Azərbaycanda İnvestisiya siyasəti, Bakı, Elm, 289 səh.

İngilis dilində

1. Eklund et al (2017), “How conflict affects land use: agricultural activity in areas seized by the Islamic State”, 152 p.
2. Foreign direct investments in China (2012), some lessons for other countries. IME policy discussion paper, international monetary fund. Washington D.C. 26 p.
3. Gantz D. (2013), “Reconciling Environmental Protection and Investor Rights under Chapter 11 of NAFTA”, 498 p.
4. Susan F. (2007), “Foreign Direct Investment, Investment Treaty Arbitration and the Rule of Law”, 19 Pacific McGeorge Global Business & Dev L, 337 p.

Rus dilinda

1. Ахмедова Л.А., Булатова У.Б. “Оценка уровня инвестиционного потенциала в Северо-Кавказском федеральном округе Экономика и предпринимательство”, 2016, № 4-1 (69-1), стр.300-304.
2. Бодвиг К. (2007), Ситуация после завершения межнационального конфликта: проблемы организации системы социальной защиты населения в странах с переходной экономикой. 2002 г. Сборник материалов по вопросам социального обеспечения, 57 стр.
3. Вершинина А.А. (2011), Прямые иностранные инвестиции и особенности их привлечения в экономику страны и региона//Экономика, статистика и информатика, 369 стр.
4. Вершинина А.А., Бамбаева Н.Я. “Методика статистического анализа инвестиционной привлекательности региона” // Научный вестник МГТУ ГА, 2014, № 202, стр.119-124.
5. Гаджиев Н.Г., Гумбатова С.И. “Исследование государственного регулирования в аграрном секторе (зарубежный опыт)”. Научный обозреватель.2016, № 5, стр.6-9.
6. Говорова Н.В. Промышленная политика в ЕС. Научно- аналитический вестник Института Европы РАН, 2019 №1, стр.1-5.
7. Гуцин В.В.(2006), Инвестиционное право: учебник / В.В. Гуцин, А.А. Овчинников, М., Эксмо, 358 стр.
8. Егоров Д.Е.(2008), Мониторинг инвестиционной деятельности, Корпоративный менеджмент, 128 стр.
9. Лимитовский М.А. (2005), Инвестиционные проекты, М., Дека, 397 стр.
10. Методические рекомендации по оценке эффективности инвестиционных проектов, (2012), (вторая редакция), М., Экономика, 361 стр.
11. Орлова Е.Р. (2005), Оценка инвестиций / Учебное пособие, М., Международная академия оценки и консалтинга, 256 стр.
12. Петров В.С.(2008), Теория и практика инвестиционного анализа фондовых активов, Информанализ, 480 стр.

13. Римера М. (2012), Экономическая оценка инвестиций, СПб., Питер, 386 стр.

14. Савенок В.С. (2009), Личный финансовый план, Первый шаг к финансовой независимости, 320 стр.

15. Фархутдинов И.З. (2015), Международное инвестиционное право, М., 289 стр.

16. Шемякина Н.В., Похилько В.И. “Мировой опыт привлечения прямых иностранных инвестиций”, Вестник института экономических исследований, 2018, №4, стр.153-158.

İnternet resursları

1. http://www.iqtisadiislahat.org/news/vusal_qasimli_qarabag_azerbaycanda_iqtisadi_artimi_n_yeni_dravveri_olacaq-1079

2. <http://www.science.gov.az/news/open/15789>.

3. <http://www.science.gov.az/news/open/15789>.

4. <https://gtmarket.ru/ratings/foreign-direct-investment-index>.

5. https://iqtisadiislahat.org/news/vusal_qasimli_qarabagin_boyuk_iqtisadi_potensial_var-1050.

6. <https://www.bea.gov/news/2020/new-foreign-direct-investment-united-states-2019>

7. <https://www.china-briefing.com/news/foreign-investment-china-rose-6-2019-high-tech-industries-surged-ahead/>

8. <https://www.economy.gov.az/article/special-downloads/21644>

9. <https://www.stat.gov.az/source/finance/>

10. <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2021/02/19/858725-azerbaidzhan-razrabativae>

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Qarabağ bölgəsində proqnozlaşdırılan əkin sahələri, ha.....30

Cədvəl 2: Qarabağda və Şərqi Zəngəzurda yeni nəqliyyat kommunikasiyaları şəbəkəsinin qurulması.....32

Cədvəl 3: Xarici investisiyaların həcminə görə ölkələrin reytingi.....39

Cədvəl 4: Xarici investisiya həcminə görə ölkələrin reytingi.....	46
Cədvəl 5: Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən investisiyalar (2014-2020-ci illər).....	49
Cədvəl 6: Azərbaycan iqtisadiyyatına 2014-2020-ci illərdə yönəldilən xarici investisiyalar.....	59
Cədvəl 7: Xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün alətlər.....	62
Cədvəl 8: Xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün tədbirlər.....	64

Sxemlərin siyahısı

Sxem 1: Maliyyələşdirmə mənbələrinə görə investisiyalar.....	15
Sxem 2: Regionların investisiya cəlbediciliyinin qiymətləndirilməsi metodları.....	56

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1: 2019-cu il üçün xarici investisiyaların ümumi həcmnin dinamikası.....	39
Qrafik 2: ABŞ 1997-2019-cu illər üzrə xarici investisiyaların dinamikası.....	41
Qrafik 3: Çin dövlətinin 2019-cu ilin yanvar-oktyabr aralığı üzrə xarici investisiyaların dinamikası.....	43